
ADAMIČ IN SLOVENSTVO¹

OTON ŽUPANČIČ

Letos okoli božiča potrka na moja vrata neznanec, Nace Župančič iz Višnjih Sel, moj sorodnik po očetu, Amerikanec. Slovenska govorica se mu zatika, pomaga si z angleškimi besedami in neokretnimi novimi tvorbami, čudnimi prevodi iz angleščine. V svojem osmem letu je odšel s starši v Ameriko, hodil tam v šolo, nato je prepotoval peš z nekim tovarišem — „Rojakom?“ — „Ne, pravim Američanom.“ — osem in štirideset unijskih držav, bil dvanajst let mornar na ameriških, angleških, španskih ladjah, povzpel se je do krmarja, objadral je ves svet. In zdaj? Oče mu je umrl, mati se je preselila domov, on je nekoliko utrujen, rad bi si prebral — bo videl: ali ostane doma, ako bo mogel z materjo orati, ako ne, si poišče kod drugod zaslužka, nemara pa od-rine nazaj. Kakor kane.

„Dvanajst let mornar? Tale mož je bil tudi mornar“, pravim kar tako in pokažem na mizi ležeči prvi slovenski izvod Conradove „Senčne črte“, ki mi ga je založba pravkar poslala.

S spoštovanjem prime knjigo v okorne krmarske roke, in ko pogleda naslov: „O, Conrad! Rojen Poljak, pa kakšno angleščino piše!“

„Ali ga poznaš?“ se začudim.

„Kako ne! Njegovi ‚novels‘ so mi rodili misel, da sem šel na morje. On pozna vso žalost človeškega življenja, vso ‚futility‘ tega sveta, in vendar ve, da je treba vse pretolči, iti skozi vse viharje — mož, pravi mož!“

Jaz se še bolj debelo začudim, razgovor teče, in tedaj vidim, da pozna Nace mnogo mnogo več sodobnih in starih pisateljev nego jaz. Na površje splavajo imena Upton Sinclair, Sinclair Lewis, O'Neill,

¹ Članek je bil napisan za ameriško številko Ljubljanskega Zvona, a je bil uredništvu prepozno izročen. (Op. ured.)

Dreiser, Knut (izgovôri Nut) Hamsun, Tolstoj, Dostojevski, Gorki, Kant, Schopenhauer, Nietzsche (izgovôri Niči) in ne vem več koliko drugih, meni neznanih imen današnjih pisateljev angleškega jezika. In on jih neverjetno bistro sodi in razvršča po idejah in odtenkih svetovnega nazora. Izkaže se, da je prečital in videl na odru vsega Shakespearea, da pozna in odklanja Spenglerja.

„Pa kje in kedaj si se mogel skozi vse to pregristi? Ali si hodil o prostem času v javne knjižnice?“

„O no, sam sem si kupoval in imel sem kedaj. Ko sem mahnil s svojim tovarišem na pot, sem si napolnil oprtnik poleg druge potrebne ropotije tudi s knjigami, kar jih je le šlo vanj. Za življenje mi ni bilo sile, nisem potraten za jed. Kadar sva se namerila na kako farmo, sva se oglasila za delo, in veseli so bili najinih rok. Štiri, pet dni sva kopala, orala, kosila, mlatila ali sekala, kar že, in ogrenila sva za mesec dni potovanja. To je bilo pred vojno, zdaj ni več tako lahko, kriza je tam hujša nego tukaj pri nas. Kuhala sva si sama, spala zunaj, in kadar sva počivala, sem potegnil iz oprtnika knjigo. In ko sem bil na ladji, sem si v vsakem večjem pristanišču nakupil zaboj knjig. Časa je bilo na kupe: po osem ur spanja, po osem ur službe, po osem ur počitka na dan. Teh osem ur je bilo mojih, bile so najlepše, takrat sem bral in premišljal.“

„Potemtakem imaš célo biblioteko? Kje ti pa je?“

„Po vseh morjih mi plava. Knjige, ki sem jih predelal, sem razdajal svojim tovarišem, naj se tudi oni kaj nauče, da bodo malo več človeka, kakor so po navadi mornarji . . . Za Omarja Khayama mi je žal, on mi je dal toliko modrosti za življenje . . .“ In kar samo se mu je izlilo: „Kos kruha, vrč vina v senci in ti poleg mene — to je dovolj raja na svetu . . .“ Oko se mu je zaiskrilo, ko sem potegnil s police „Rubayat“ in mu ga dal. Najin pogovor je bil poln žive vsebine o knjigah, o socialnih in gospodarskih razmerah pri nas in v Ameriki, o pokrajinah, o Indijancih, njihovem značaju in njihovi usodi, o črnskem vprašanju. O vsem je imel razbistrene pojme in jasno in točno mnenje.

„Kaj kaniš zvečer? Ako nimaš posebnih namenov in bi te zanimalo gledališče —“ V drami smo igrali ne vem kaj že, v operi „Butterfly“. — „Butterfly? To bi pa rad zopet enkrat slišal — zadnjič sem jo videl v Metropolitan operi . . .“ Zopet sem debelo pogledal — poznal je tudi vso operno literaturo in vse znane pevce in pevke.

Kmetiški fant iz Višnjih Sel! Da je ostal doma, kje bi bil ves ta duševni svet, vse to bogastvo, ki ga nosi v sebi? Omar Khayam in Višnja Sela! Amerika in naši izseljenci! Ali nima ta preprosti človek dožitkov

in snovi in obzorja za velike in zanimive romane? Da, samo pisateljskega daru nima. —

Spomladi pa se je prismejal k nam Amerikanec z dvema knjigama pod pazduho — Louis Adamič.

Knjigi sta pisani v angleščini, zakaj v devetnajstih letih se je Adamič poamerikanil. V prvi je podal zgodovino delavske aktivne borbe zoper kapitalizem, v drugi, 'Laughing in the Jungle', pripoveduje zgodbo svojega življenja. A to ni pedantsko natančen dnevnik, pač pa bistveno resnična povest njegovega razvoja in še mnogo, mnogo več.

Ko je odrinil Adamič iz domovine, je bilo po vsej priliki med njegovo prtljago kaj malo šolske učenosti. Imel pa je nekaj, kar bi bilo vsem pisateljem in tistim, ki žele postati, najtopleje priporočiti. Čilo, mlado telo z dediščino zdravih instinktov in praktična kmetiška pamet, ki jo spremlja čvrsto zaupanje vase in v svojo bodočnost, je zaklad, ki se ga sam zaveda in veseli. Nepremagljiva želja po spoznanju ga žene v svet in od kraja do kraja, od človeka do človeka, od poklica do poklica, tako da pregleda 'džunglo' s svojim očesom in se polagoma razpozna v zmedi ameriškega kaosa. Oko mu je neprizadeto, nameni nesebični, srce brez zavisti nasproti tistim, ki jim je bolje od njega. Tudi v najhujši bedi se ne čuti sužnja nikomur. Svoboden človek, ki si v vsakem položaju ohrani mirno dostojanstvo in jasno misel, ki mu je ne more skaliti neposredna situacija.

Nič apriorističnega mu ne moti sodbe. On ima pogum, stopati pred stvari s prvim očesom, brez doktrin, s katerimi zastruplja evropska izobrazba nastajajoče pisateljske talente. *Primum vivere, dein philosophari* — je pri Adamiču psihološki fakt odločilnega pomena: prej je poznal svet nego filozofijo o njem. Pri nas doma je to narobe. To ga v glavnem loči od Duhamela, bistrega opazovalca, ki ga pa težé vsi predsodki kulturne Francije in njene duševne preteklosti. Adamič se brani vsega prevzetega, vsega, česar ne doživi prav na lastni koži, pravi fanatik samovidstva. Oba gledata isto, a vsak sodi po svoje: Duhamel pesimistično mrko, Adamič optimistično jasno — s smehom, vedrim, ironičnim včasih, a vedno zdravim, oproščujočim. Kjer vidi Duhamel zablodo in strahoto, ki jo preklinja in zavrača, vidi Adamič pojav, ki mu razvnema čuvstva in fantazijo, ga mika in opaja in ki ga je treba razložiti in razumeti — in se mu smejati. In čudno, oba zasledita v ameriškem življenju bolezen in najdeta zanjo prav za prav isti lek: Duhamel veliko nacionalno nesrečo in — Adamič tudi: kakor je moral Lenard Podgornik pasti in se pobiti na glavi, da se je 'prerodil', to je rešil materijalistične miselnosti, tako bi moralo zadeti Američane hudo

trpljenje, ki bi jim pomoglo do novega življenja; in — zanimivo — Adamič si obeta ta preporod Amerike od novoselcev in njihovih potomcev, ne od starih Američanov, ki so po njegovem preplitki, da bi sploh bili zmožni trpljenja.

Sveže, sočne barve iz rojstnega kraja in Ljubljane, kipeče slike iz Novega Sveta, monumentalne tragične, tragikomične in komične postave kapitana Blakelocka, debeloglavca seržanta Koske, Čeha po poreklu, po četrtini Indijanca Jacka Kippsa, dečka, ki je ubil Woodrowa Wilsona, Lonija Burtona, Lenarda Podgornika, Hrvatice Tanesičke — čudovita zgodba ženskega trpljenja in požrtvovalnosti —, komedijanta Štefana Radina in drugih, mojstrsko očrtanih oseb oživljajo zgodbo pisateljevega življenja. Avtobiografija se razraste v mogočno kolektivno sliko žitja in bitja obojih Adamičevih rojakov — starih Američanov in „Amerikancev“. Kakor srečuje ljudi, tako ga zajemajo, tako se mu nizajo in spletajo njih dožitki v vrsto novel, v katerih je on sam gledalec in oseba. Samobitna knjiga, v kateri je subjektivnost tako subjektivizirana, da je brez vsega samoljubja, in objektivnost prožeta z avtorjevo simpatijo, da je vsa gorka od nje. Knjiga, kakor rojena iz telesnega zdravja, ki mu je živ izraz Adamičev smeh. Adamiča vse zanima, vsak pojav, vsako osebo objema s simpatijo, vendar varuje proti osebam in dogodkom neko plemenito distanco: ves je prijet, a ne zajet. Kadar je doživel, je tudi preživel; ne sentimentalni v preteklost. Vendar je globoko čuvstven. En primer, kako nežen je in kako ume ustvariti brez dosti besed najintimnejšo vez med človekom in človekom — seveda je to vez med materjo in sinom: „Mati se je temu smejala... In jaz sem se smejal z njo. Ona in jaz sva se pogosto skupaj smejala.“ Nič več. In to je dosti. To je vse. — Dva kontinenta se moreta ogledovati v njegovem ostro brušenem zrcalu, in ni čuda, ako ga je — kolikor sem čul, čital nisem — ameriška kritika prištela med najboljša imena svoje književnosti.

Da, ko je odrinila barka z Adamičem od Evrope, je pustil za sabo vse, kar veže evropskega in — ojoje joje in prejoj! — slovenskega pisatelja. V spremnem pismu svojim kritikom pravi: „Hotel sem napisati zanimivo knjigo.“ Pisatelj, ki se je likal in mikal ob slovenski kritiki, je tako ves plah pred samimi teorijami in dobrimi nauki, da si kaj takega ne bi upal izreči. Kaj — zanimivo hočeš pisati? To diši že po zabavi. Pri nas namreč je puščoba estetska dogma, in dolgočasno pisanje velja za modrost. In tako se toliko naših pisateljev mota in mota po nekakšni skrivnostni megli in ne vidi iz nje, in ubogi čitatelj ne vidi vanjo in ne najde vanjo — a to je pri nas globokoumje.

V to našo večno slovensko žalost in revo zazveni nenadoma smeh! Slovenski smeh iz Amerike, Adamičev smeh. Ali bi si ga bil ohranil, da je ostal doma? Ne vem. Težko. Meni se je zdela včasih vsa naša literatura kakor stokanje nadložnega starca, ki se premetava po škripajočem ležišču in mu ni na nobeni strani bolje. Tisti osebenik, ki je ležal na smrtni postelji, se je vsaj spomnil: „Nàk, na levi strani pa že ne bom umrl!“ se obrnil na desno in izdihnil. Prešeren se je znal poredno muzati, smehljati, nasmihati, posmihati in zvonko smejati; Levstik se smeje na vse zobe, Aškerc se krohoče na vse grlo, iz trebuha včasih, da je že kar nespodobno; Kette še po fantovsko, hudomušno in veselo, Cankar že ironično porogljivo, Murn bridko in bolno . . . tu nekje je zbolel naš smeh, danes pa ga je malo ali nič, izginil je iz naše knjige, kakor da si pri črni maši in liberi. Človek pa ne more živeti brez smeha, narod ne more prebiti brez smeha, književnost brez smeha tava po temi, se bije v ozki, zadušni zagati. Mar nas je teh bore sto let knjižno umetniške kulture tako izmučilo, da bomo proglasili cmeravost za naše značilno svojstvo? Propast zapadnega sveta, spenglerski sodnji dan tudi za nas, ki smo komaj zadihali in tako radi poudarjamo, da smo mlad, krepak narod? Filozof hitlerijanstva se je bridko razjokal nad razvalinami Viljemove politike, in slovenski poet tarnaj za njim. Ako on obupuje, ima s svojega stališča vsaj za kaj: Nemcem je svetovna vojna prestregla blazni zamah, s katerim so hoteli ukrotiti pol sveta, nam pa je uresničila vsaj sanje o svoji državi. Urediti jo, najti pravilno in pravično razmerje do Srbov in Hrvatov, do naših narodnih manjšin, do sosedov na severu, zapadu in vzhodu, to je naloga za mlade misleče glave, težka, a vesela, ki te utegne bodriti k smehu, saj ga je toliko raznih stopenj, da navsezadnje nadomesti tudi solze in srd, ako brez tega ni mogoče.

Ali sem še pri Adamiču? Še. Saj sem pri smehu. In pri slovenski žalosti in slovenskih problemih.

Amerika je naš problem: gospodarski, socialni, narodni, kulturni, odkar so se začeli naši ljudje seliti čez morje. Adamič pravi, da je bilo to leta 1870. Za Belo Krajino je treba seči vsaj dvajset let nazaj, naši prvi možje so se izselili okoli leta 1850. Spominjam se izza mlada, kako so visele po vseh krčmah poleg svetniških podob na steklo in barvotiska ‚Dobe človeškega življenja‘ velikanske reklame z ogromnimi parniki in napisi ‚Red Star Line‘, ‚White Star Line‘, ‚Hamburg-Amerika Linie‘, ‚Bremen-New York‘, ‚Trst-Amerika‘. Ljudje so se izseljevali trumoma, da je bila ne ena hiša brez gospodarja ali sploh brez ljudi. Deca na šolskih klopih so sanjala o Bremenu in Hamburgu; New York, Chicago,

Cleveland, Montana, Minnesota, Pensilvanija, Pittsburgh, Dakota, Nebraska, Kalifornija so jim bila domača imena, tam so bili njihovi očtje, starejši bratje, strici po rudnikih, fabrikah, salunih, farmah in ‚slali‘ za odplačevanje dolgov, za popravila, dokupe, davke, za priboljšek. Marsikatera slamnata streha je izginila, lesena hiša se je spremnila v zidano. Pet mojih tetá — več sestrá mati ni imela — je bilo v Ameriki. Ko je moj oče prodal hišo — Amerikancu seveda —, me je vzal, ker sem dobro izdelal četrto šolo, s seboj v Bosno, da bi kupila hišo. Da sva jo res kupila, kaj bi bilo z mojim slovenstvom? Bela Krajina se nagiba na jug. Nisva je kupila. Mater je vleklo za sestrami v Ameriko. Da je njena obveljala — kaj bi bilo iz mene? Ali bi se bil poamerikanil, kakor se je Adamič? A oče se ni odločil in ostali smo v Sloveniji. — In da je ostal Adamič doma? Ugibaj in razpredaj, komur se hoče ugibati in razpredati. Jasno je, da takega Adamiča, kakršen je, ne bi imeli.

Večina naših izseljencev je, kakor pravi Adamič, za Ameriko samo ‚gnoj‘, ki ji boljša tla. On se je povzpел nad vse, on je najvišje, kar nam je dala naša emigracija, ta komaj za silo organizirana masa, ki si išče obstanka v novi domovini: kronist in slikar naših izseljencev, njihov in naš genij. Velik pisatelj svetovne mere, tak, ob kakršnih narod nanovo izmeri svoja bistvena vprašanja. Mislim, da bomo prisiljeni po njegovi knjigi, ki naj bi jo dobili čim prej v živem prevodu, marsikatero nazore o sebi in svetu preurediti, marsikatero stališče premekniti. Njegova knjiga je nekaj čistega in očiščujočega, svobodnega in osvobujočega, jasnega, stvarnega, varnega in vodečega. Njen avtor je premišljen in vendar ni preračunljiv, preprosto globok s širokim obzorjem, veder brez lahkomišelnosti in zdrav do jedra. Približal nam je tisti znatni del našega naroda, ki se polagoma, a neizprosno trga od nas, se nam čedalje bolj odtuja in tone v daljni ‚džungli‘. Kakor je njihova in naša usoda, da se ti izseljenci že sami, skoraj brez izjeme pa njihovi otroci, amerikanizirajo, tako je Adamičeva in naša usoda, da ne piše v slovenščini, temveč v angleščini. Svoj materin jezik je izgubil nekako ponevedoma, naivno; brez pomislekov, dvomov ali bojev; brez očitkov ali kesanja, ker je brez greha, individualno brez greha — šel za svojim kolektivom, za izseljenci, kakor se držimo mi svojega kolektiva, naroda v stari domovini. Ko sem mu zastavil intimno in nekoliko indiskretno vprašanje, ali se čuti Amerikanca ali Slovenca, je za trenutek pomolčal, stisnil ustnice, kakor je njegova navada, kadar zbira misli, nato je odgovoril: „Čutim se eno in drugo.“ Pomisliti je moral, preden je odgovoril. Najbrže o tem prej sploh ni premišljal. — Adamič je ostal Slovenec v prvinah svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu, ki daje

njegovemu delu posebno barvo in ton. Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbih za to notranje slovenstvo, ki je sploh neizgubljivo. In v imenu te skrbi in tega strahu so preganjali Putjato, preganjajo Gavello, kajkavca, torej nekakega vsaj po pôli Slovenca. Za tisti véliki strah pa, ki je šel skozi vsako zavedno slovensko srce, ki je mučil vse naše vélike ljudi, ker niso mogli zapreti oči pred dejstvom, kako se slovenstvo od zunaj kruši, kako se zožuje območje slovenskega jezika, za ta opravičeni strah so privlekli iz nerazumljenih traktatov tolažbo, češ, da število ni nič, vse da je duh. Kakor da živimo v nekakem mističnem kraljestvu duhov. Toda naš jezik živi na tem in tem tesnem in raskavem materialnem prostoru, na oglišču in terišču treh, štirih raznih kultur, in tu trpimo kakor opestrniki. Tu poglej, tu pomisli, tu navri! Tam pa, kjer se ni bati, se ne boj. In ne omejuj možnosti, ne oviraj bodočnosti. Kako radi to ubogo slovenstvo utesnjujemo. Vsakdo ga hoče prikrojiti po svoje in mu določiti pravi, pristni slovenski tir. Nekaterim je slovenstvo katolicizem, drugim naprednjaštvo, onemu otožnost, liričnost in ne vem, kaj še. Tako nas hočejo opredeliti in utesniti za vse večne čase. Ali niso ti naši opredeljevalci prav tako kratkega pogleda kakor tisti nemški poslanec, ki se je norčeval iz Slovencev: „Kaj boste vi, ki povežem vso vašo literaturo v eno samo ruto!“ Ti ljudje bi bili trdili pred Prešernom, da Slovenci nimajo daru za liriko, pred Aškercem, da niso za epiko, pred Cankarjem, da ne vedo ničesar o podzavesti. Pred tisoč leti bi bili rekli, da je bistvo vsakega Slovenca poganstvo in bi mu bili branili v imenu slovenstva vstop v krščanstvo, kar je pomenilo takrat evropsko kulturno enoto. Kakor da je narodnost srednjeveški ceh. V večnem strahu za slovenstvo ga ože in ože in potiskajo na tisto deščico, na kateri sami stoje. Resnično slovenstvo pa živi po svoje in uhaja na vse strani iz umetno postavljenih pregraj. Od nekdanj so tekle vse svetovne struje skozenj in mu puščale svoje sledove. In teko danes in bodo tekle jutri. Slovenstvo reagira na vse te vplive po svoji vitalnosti, jih sprejema ali odbija, si jih prisvaja in asimilira, se z njimi kuži, boleha od njih — a to je življenje. In tako je slovenski človek vsepovsod, kjer se orje in žanje in kosi, kjer se koplje ruda iz zemlje, pri strojih po tovarnah, pri stavbah, na vseh frontah človeške borbe, telesne in duševne, navdušen ali potrta ali top v avstrijskih polkih, zaveden v četi Petra Mrkonjiča, pod Tarabošem in v Dobrudži, na tej in oni poluti sveta moli in kolne, medli in veseljači, dela in lenari, pomaga in slepari — živi. In ne izprašuje modrijanov, kaj je pravo slovenstvo, da se bo vedel prav po njem ravnati, temveč živi sebe in živi nezavedno slovensko. O baron Jurij Vega, iz

Moravč doma, ali si sestavil svoje logaritme za svet ali za Slovence? Sam Bog, da se svojega slovenstva nisi zavedal, zakaj svet bi ti bil pretpital jetra in obisti, našel v tvojem jajcu slovensko dlako in s stališča budnih stražarjev zavrgel tvoje tablice in te ne bi bil v zvezde vkoval. Res, v tem budnem stražarstvu vidim jaz nevarnost za našo miselnost, da naj se družijo in spajajo in plode naše ideje po nekakem duševnem incestu, ki nas utegne dovesti v osamelost in ozkosrčnost, da se bomo smatrali kakor Izraelci za izvoljeno ljudstvo in vse, kar ni prebilo preizkušnje pred stražarji, za nečisto in zavrženo. Svet bi nam moral vračati in nas izločiti iz vseobčnosti. Jaz vsaj čutim, kako je to pojmovanje slovenstva nestrpno in megalomansko, o, in tako jalovo. Daleč od poštene samozavesti, rojeno iz strahopetstva in precenjevanja samega sebe.

Evo Adamiča! Amerika mu je dala, kar mu je mogla dati: široko torišče, na katerem se je mogla izživeti in razigrati neugnanost njegovega hrepenenja po spoznanju, da se je razgledal po prostranosti in zamotanosti ameriške 'džungle', kjer je našel, kakor pravi, „bojišče strahovitih in divjih sil“, ki jim je bil njegov duh navsezadnje kos. Ničesar pa mu ni vzela. To hrepenenje po spoznanju pa mu je dala njegova slovenska mati, to Prešernovo 'uka žejo', samo da Adamiču ni 'golj'fiva kača', nego prožilo za zalet v vse višje sfere duha. Amerika širino, Slovenija mu je dala globino. In zdravo telo in dušo s krepkimi prvotnimi instinkti. In dragoceno dediščino po materi — smeh! Poleg tistih, ki kopljejo Ameriki premog in zlato, ki zidajo njene 'buildinge', grade jeklene mostove, in poleg salunarjev in farmerjev in mornarjev in zvodnikov in komedijantov in sleparjev smo dali Ameriki tudi pisatelja, ki odkriva nji in nam njene in naše skrivnosti.

IZ ORIENTALSKE LIRIKE

A L O J Z G R A D N I K

Z D R A V I C A •

(Amr Ibn Kulthum)

Na noge, vzemi vrč in še naliij!
 Presladko je to el-andarsko vino,
 pijače slajše ne poznam na sveti.

Natoči brž nam v čaše to žlahtnino,
 ki se blešči kot da žafrana cveti
 so dali barvo svojo mu in sij.

Natoči nam pijačo, ki skrbi
odganja vse in črnih tug oblake
in dela še iz podlih mevž junake,

razsipnika iz bledega skopuha,
tolaži vse, ki so brez streh in kruha.
Um Amr, zdaj pa nisi storil prav,

ko naj na desno krožila bi kupa,
si jo odstranil. Ne bojim se strupa,
kaj bi se te pijače blage bal?

O, koliko sem že izpraznil čaš
v Damasku in Baalbeku! Vso sem laž
življenja videl na njih praznem dnu.

Vsi smo ustvarjeni samó za smrt:
junak in cvet, drevesa, lev in krt.
Užijmo čas in pijmo brez strahú,
dokler je v cvetju še življenja vrt!

MOČ LJUBEZNI

(Harun Al Rašid)

Prenežnih bitij rožnata trojica,
ne vem še sam kakó in ne kedaj
iz rok mi uzde vzela je in zdaj
srcá je mojega gospodarica.
Poslušá narod me, kraljestva druga,
le ta trojica se mi ne ukloni
in sem še jaz ji preponižni sluga.
Ah, vem zdaj, večja še ljubezni moč je
od vse oblasti: kakor v vetru ločje
so v njenem dihu kraljev zlati troni.

LJUBIMEC IN BAKLA

(Neznan pesnik)

Sem rekel bakli: Jaz in ti sva sama
ljubimca, ki bedita še ob zori;
a ta razlika vendar je med nama:

solzé, ki meni iz oči tekó
kapljiv so karneol v ognjeni gori,
a tvoje so raztópljeno zlato.

Tvoj žar ugasne, ko zasveti zarja,
a mojega plamena še viharja
ne vniči moč, gori in vsemu svetu
luč svetla je, ne mojemu dekletu.

GAZELA

(Mevlana Dželaledin Rumi)

Zivljenja mukam smrt tolažbo dá.
Vendár življenje smrti se boji,
le temno roko vidi, iz zlata
presvetle kupe ne, ki jo drži.
Takó srcé, sluteče vir gorja,
še pred ljubezni se zgrozi slastmi.
Ker, kjer ljubezen se vzbudi, konča
naš Jaz, naš mračni gospodar noči.
Le pusti ga umirati v temini
in prosto dihal v jutra boš jasnini.

RDEČI NOHTI

(Kalif Vazid Ibn Moauja)

Ko sem jo srečal, videl sem, da rdeči
nje nohti bili so, ko rožni cvet.
Dejál sem v govorici ji preteči:

„Hinavka, če pri tebi sem, ko led
so blede tvoji nohti, le za svet
se lepotičiš.“ Rekla mi je mirno:

„To srce moje, vedno tebi verno,
ničemurnosti ne pozna. Krivico
veliko delaš mi. Pa čuj resnico:

Ko si me pustil samo, brez vesti,
tako hudó mi je biló vse dni,
da iz očes mi tok krvav je lil.

S temi dlanmi sem si tiščala lica,
da bi ustavila ga; sam si kriv,
če je na mojih nohtih ta rdečica.“

LJUBEZEN V SNU

(Abu Nuvas)

Nedavno v sanjah se mi je zgodilo,
da sta se srečali spet naju senci
in da ljubezni stare so studenci

spet se odprli; ah, čemu telesa
živé razločena, če je nebesa
noči somračje sencam odklenilo?

Zakaj ne moreš biti še v resnici
vsa dobra, mila, v delih, v govorici,
kot si v življenju mojih blodnih snov?

O strašna muka! Srečo, slast ljubezni
le v snu mi dajaš, a gorjup otrov,
srd in nemilost v dneva uri trezni.

Kaj je resnica? Kaj je sreča? Sanje?
Somračje sence? Dneva živi žar?
Ah, vse je muka, vse je le iskanje
in cilja tu ne najdemo nikdar.

ŽENA IZ DALMACIJE

LOUIS ADAMIČ

I

Pisala se je Tanasić.

Priporočil mi jo je neki dalmatinski ribič, ko sem nekoč — l. 1926. — iskal ženske, ki bi mi enkrat ali dvakrat na teden prihajala čistit moje malo stanovanje. Bila je „naška“, kakor mi je dejala stara ženska — živela je v slabih razmerah in bila potrebna dela. Mož se ji je ponesrečil pred dvema letoma pri delu na dokih in je postal trajno nesposoben za delo, pa je vzdrževala njega in sebe s hišnim delom, plačanim od dneva in ure, za ljudi v mestu, ki so jo hoteli sprejemati v službo; in teh ni bilo mnogo, zakaj bila je stara in bolehna. V ropotajočem starem

avtu se je vozila od stranke do stranke in je delala tu po ves dan ali vse popoldne, a tam le po eno ali dve uri.

Bila je visoka, suha ženska, približno petdesetih let, kakor sem zvedel pozneje, toda navidezno starejša; bila je popolnoma izčrpana, malone sama kost in koža, in je trpela (kakor sem tudi polagoma doznal) od neozdravljive bolezni. Oglata sivorjava lica z visokimi slovanskimi podočnicami so ji bila na gosto prepikana z jamicami in pretkana z drobnimi gubicami. Globoke, motne oči so ji razodevale hladno malodušje, medlo nezanimanje, globoko enoličnost. Rob široke, malce izbočene gornje čeljusti in konec precej podolgovatega tenkega nosu sta ji bila približno za palec vsaksebi vrh brezzobih, trdo zaprtih ust z rumenkasto dlako nadahnjenimi ustnicami, ki so dajale njenemu obrazu hipen vtis čudaštva. Lasje, kar jih ji je še ostalo na glavi, so bili pepelnatosivi, počesani naravnost nazaj čez lobanjo in navadno skriti pod čepico zoper prah. Rjave vele roke so ji bile od preobilnega dela vse iznakažene. Dolgo telo z vdrtimi ramami, krivim hrbtom in nerodno širokimi ledji ji je bilo videti daljše, nego je bilo v resnici, ker je vedno nosila temno staromodno obleko iz najcencjšega blaga, in se ji je krilo zadaj vleklo po tleh.

Vedla se je apatično, mrtvo, mehanično. Sprva mi je bila neodločno priskutna (bolehave ljudje so mi sploh neprijetni) in nemara bi ji bil rekel, naj ne hodi več k meni, da se nisem — morda zaradi tega, ker mi je bila rojakinja — pričel iznenada neodoljivo zanimati zanjo.

Svoje delo je opravljala z zmerno pridnostjo, toda brez trohice vneme. Menjavati posteljnino ali izpraznjevati koš za papir, ni po vsem videzu imelo zanjo nobene veljave ali pomena; niti sledu malenkostnosti, ki je za priletnejše ženske tako značilna, ni bilo v njej. Polagoma sem pričel čutiti v nji nepremagljivo ravnodušje do vsega.

Ker je bilo za naju oba prikladneje, je navadno prihajala k meni pod večer, in luč, ob kateri sem jo najčešče videl, je bila seveda nezadostna in nepristna; toda po mojem mnenju sem jo baš iz tega vzroka v nekem smislu jasneje videl kakor večina ljudi, pri katerih je delala čez dan. Mračnost moje sobe, ki se je po njej sukala, pometajoč in pospravljajoč stvari, mi je omogočala, da sem jo imel v neki perspektivi; mrak je ublaževal njene ostre poteze, ker jih je odeval z lahno meglenostjo in hkratu odkrival v njih vtis njenega smrtnohladnega fatalizma, ki ji je kdaj pa kdaj za trenutek povzdginil izraz tragike, ta prevladujoči izraz njene osebnosti, do neke abstraktne toposti.

Nikakršnega staroženskega pretiravanja ali preobilnosti ni bilo v njej. Bila je utelešena robota; prebila je celo vrsto nekih pretresov; bila

je topa, hladna ženska, jedva se zavedajoča življenja, viseča na robu smrti, niso je motila ne nemirna vprašanja, ne splošne življenjske simpatije. Videti je bilo, da je onstran vsega tega. Toda vprav njena topost, podobna togosti omledne, zapuščene stare hiše, obsojene na to, da se sama od sebe poruši, ji je dajala nekakšno lepoto in dostojanstvo.

Klical sem si v spomin kmečke ženske, ki sem jih kot deček videl v svoji stari domovini, in si jo poskušal predstaviti tako, kakršna je najbrž tudi bila v svojih mladih dneh v Dalmaciji — krepko, zastavno in trdo, žensko takega tipa, kakor sem jih gledal, ko so ljubko in od sile varno nosile velika bremena po gorskih stezah ali pa delale po dolge ure na njivah z brezbrizno, skoraj veselo vdanostjo v usodo, pa so bile hkratu kljub temu videti trdno zavérovane v neki nedoumljivo tehten smoter; odločni, pripravljeni in sposobni obrazi so jim zardevali od solnca, ponos svobode in uboštva jim je odseval iz besed, pogledov in kretenj.

Po vsem videzu je bila že delj časa v Ameriki.

II

„Da“ in „ne“ sta bila sprva najčesče njena odgovora na moja vprašanja in opazke, ko sem se poskušal pomenkovati z njo. Glas ji je bil zamolkel in nenavadno zadirčen, kar se mi je zdelo neskladno z njenimi drugimi lastnostmi; zvenel ji je malone, kakor da bi prihajal od nekod daleč od nje; toda sčasoma sem se tudi temu privadil in pričelo se mi je zdeti, da se ujema z njenim telesnim ustrojem in značajem njene duše, ki se mi je polagoma razodeval — kot otopel, neizpodbuden in, sodeč po tem malem, kar je govorila, silno enoličen.

Včasih, kadar sem ji kaj rekel, je samo skomignila z rameni ali pa odkimala ali prikimala z glavo. Ob mojih vprašanjih ali opazkah ni kazala nikakršnega dolgočasja; bila je kratkomalo neodgovorna, brezbrizna za mojo radovednost. Njen kratki odgovor je spadal nemara v isto kategorijo kakor čiščenje preproge: človek je nekako dolžan to delati, ker je to del njegove usode na svetu, ki se jo je bila očitvidno odločila prenašati s kar najmanjšim pritoževanjem, brez prevelike natančnosti, sentimentalnosti ali nestrpnosti.

Pričel sem se nekako nagonsko ujemati z njo in že precej časa sem vsak torek in soboto popoldne željno pričakoval, kdaj pride, pa ne zato, ker je bila moja soba potrebna čiščenja.

Ob neki priliki so mi Dalmatinci v San Pedru, ki so jo poznali že dolgo vrsto let, marsikaj povedali o nji. Njen zdravnik, na primer, ki je bil takisto Jugoslovan, mi je opisal njeno bolezen in mi povedal, da ji je

dajal zdravila za olajšanje neznosnih bolečin, tako da je mogla hoditi okoli in opravljati svoje delo.

Dejal je, da je bilo lani glede njenega zdravstvenega stanja še malo upanja, da pa je odklonila, podvreči se nevarni operaciji, ker ni hotela prevzeti rizika, da bi jo preživela. Mogla bi sicer živeti malo dlje, toda ni hotela zapustiti svojega moža, ki je bil odvisen od nje in čigar smrti je že dolgo pričakovala. Zdravila so nedvomno vplivala, da je vsa njena osebnost postala mračna in skrivnostna.

Pri meni je delala kake tri mesece.

Neko popoldne sem se slučajno vrnil domov, ko se je pravkar pripeljala. Opazil sem, da nekam nesigurno vodi svoj avto. Bilo je tik pred solničnim zatonom. Bogato, rdečkasto kalifornijsko solnce ji je lilo po temni postavi in razdejanem obrazu, ko je trudna stopila iz voza. Ko sem jo opazoval, me je trenutno obšlo neko težko čustvo. Videti je bila, kakor da ne spada več med žive. Hladna trohnočnost je dihala iz nje.

„Dobar večer“, me je pozdravila po hrvaško, kakor je bila njena navada. Glas ji je bil votel in tuj.

S težavo je prestopila nekaj stopnic, vodečih do mojega stanovanja, toda nič ni potarnala ali zavzdihnila. Ko je bila notri, je obstala sredi sobe in pričela malo omahovati, kakor da bi se upirala omedlevici.

Pomagal sem ji k spalnemu divanu. „Ali bi vam mogel s čim pomagati?“ sem jo vprašal.

Ona je odkimala. Oči je imela zatisnjene; roke so ji ležale odrevenele ob bokih.

Poklical sem k telefonu njenega zdravnika, toda odvrnil mi je, da mu je pred eno uro nemogoče priti, pa mi je svetoval, naj ji medtem dam kakšnega likerja, kar ji ne bo moglo škodovati. Dejal je, da se je njena bolezen že tako razvila, da bi zdravila, ki jih ji je dajal, komaj kaj zalegla. Menil je, da nima posebnih bolečin, ampak da je brzkone zelo slaba, pa bi ji močna pijača začasno dobro storila.

Pred kratkim sem si priskrbel od natararja nekega angleškega brodu, ki je bil v luki, steklenico močnega Jamaica ruma, pa sem ji v obupni neodločnosti dal krepak požirek te pijače. Toliko da ji ni zaprla sape, toda kmalu se mi je zazdelo, da se ji je sled barve prikazal na licu.

Sedél sem pri divanu in željno pričakoval, da bi prišel zdravnik prej, nego je obljubil. Kdaj pa kdaj me je obšlo mrzlično čustvo. Kaj če bi izdihnila tukaj in sedaj!

Prižgal sem luč. Tedaj je odprla oči in dolgo časa gledala vame. Oči so ji bile zdaj široke in nekam medlo svetle videti.

Nekak tresljaj, kakor da bi se nemara hotela nasmejati, ji je spreletel ustnice in iz nekega živega, prenačljivega nagiba je s sunkovito, hlastno kretnjo zgrabila z obema rokama, ki sta ji bili hladni in suhi, mojo roko.

„Hvala lepa“, je izpregovorila hrvatsko. „Dobri ste z menoj.“ Po kratkem odmoru pa: „Morala bi iti domov, namestu da sem prišla semkaj, toda menila sem, da bom vzdržala še eno uro. Zelo sem slaba. Tako slaba.“

To je bil njen dotlej najdaljši pomenek z menoj. Glas ji je bil nizek in zelo oddaljen.

Dal sem ji še en požirek ruma. Bil je malone sam čisti alkohol; na mah ji je zaprl sapo in ji bolj živo pordečil lica.

Ležala je nekaj trenutkov popolnoma tiho, z zatisnjenimi očmi. Toliko da je dihala. Kdaj pa kdaj se ji je levica narahlo stresla.

Nato se je zgenila, kakor da hoče vstati. „Zdaj se čutim boljše“, je izpregovorila. Toda ni se mogla gibati, pa je nanovo umolknila in molčala več minut.

„Ne morem se premakniti,“ je dejala, „toda prav dobro mi je. Prav dobro“, je ponovila. „Prav zares, nič drugega ne čutim, kakor da me žge po vsem telesu. Kaj ste mi neki dali? Ruma?“ Obraz se ji je zopet stresel, kakor da bi se poskušala nasmehnuti. Njen glas se mi je zdel bližji; v očeh ji je zasijal nizek, miren blesk. „Glava mi je čisto jasna — tako jasna. Nič hudega ni.“

Nato je nekaj časa zopet pomolčala, kakor da bi premišljala, kar je pravkar povedala.

„Prosim vas, potipajte mi roko, če nimate nič proti temu“, je dejala. Storil sem, kakor me je prosila.

„Toliko, da vas čutim“, je rekla. „Kakor da bi imela na roki debele rokavice . . . Dobri ste z menoj. Rada imam vašo sobo. Vselej sem rada prišla semkaj. Nemara je to vzrok, da sem danes prišla, čeprav sem vedela, da ne bi smela. Mnogo knjig imate. Knjige . . .“ Premolknila je, kakor da bi na tistem nekaj premišljala.

Potem pa spet: „Saj so ljudje dobri, mnogo ljudi je dobrih, kjer si bodi na svetu, toda svet — življenje, hočem reči — življenje je kruto in zlo. Ljudje bi bili radi dobri, toda ne morejo . . . Čudno, kajne?“ je modrovala.

Govorila je v prav dobri hrvaščini, le kdaj pa kdaj je vpletla vmes kako angleško besedo ali stavek. „Ljudje so dobri, toda svet delajo slab, a svet po drugi strani dela ljudi slabe. To je nekak krog“, pri tem je naredila z roko nekako neodločno zaokroženo kretnjo. „Dobro in zlo . . . toda preveč je zlega . . . preveč. Najbolje je, da je človek mrtev. Že pred mnogimi leti bi bila morala umreti. Živela sem . . . toda preveč žalosti . . .“

preveč žalosti . . . Življenje je bilo tukaj prekruto. Amerika je velika in strašna. Imela sem sedem otrok; vsi so že mrtvi, razen enega nemara. Bila sem štirikrat poročena; trije možje so mi umrli; četrti je še živ, toda bolje bi bilo, da bi bil mrtev. Ali nemara je vseeno. Ni mi mar. Samo za življenje gre . . . za življenje in Ameriko. Življenje mora naprej. Nekaj strašnega, ali ne? Amerika mora postati velika . . . Mi vsi smo prišli iz svoje stare domovine pomagat Ameriki, da bi postala velika in strašna.“

Zaprta je oči in precej dolgo molčala. Nato je zopet pogledala vame in potem po sobi. Ustnicam je nekako uspelo, da jih je spreletel bežen smehljaj.

„Vse je tako — tako jasno“, je nadaljevala. „Še nikoli nisem tako jasno videla. Saj ni nič. Nič . . . Nič drugega ne morem čutiti, kakor da me peče — rum, ki ste mi ga dali, nemara —, toda še nikoli nisem bila tako živa . . . tako bistro živa in zavedajoč se vsega . . . vas in té sobe. O da bi mogla vedno ostati tukaj, da vsaj ne bi bilo zdravnika. Saj ne more ničesar storiti zame. Nečem, da bi mi kaj pomagal. Rekel vam je, da mi dajte ruma; to je vse, česar mi je bilo treba. Zdaj je vse v redu. Vse je jasno . . . in dobro.“

Dal sem ji še ruma. Komaj se je še dvignila, da ga je pila. Moral sem ji pridržati čašo.

„Dobri ste do mene“, je izpregovorila čez trenutek. „Rum je dober. Še nikoli se nisem tako dobro počutila. Ne morem se premakniti s telesom, toda, kaj za to. Upam, da ne boste imeli nič proti temu, če sem nekaj časa tukaj. Moje telo . . . nič za to. Štiri moške sem ljubila — vtisnili so se vame — in rodila sem jim sedem otrok. Štiri in sedem . . . štiri in sedem“, je ponovila. „Štiri in sedem . . . zgolj številke. Ena, dve, tri, štiri . . . ena, dve, tri, štiri, pet, šest, sedem. Številke.“

Obšlo me je neko čudno, neopisljivo čustvo. Stopil sem k telefonu, da bi govoril s zdravnikom, toda nisem mogel priklicati centrale. Slonel sem pri aparatu in sem v nekakšni obupni neodločnosti položil ploščo na svoj gramofon. Bila je vesela hrvaška narodna popevka.

Mati Tanasička jo je poslušala z odprtimi očmi, ležeč kar mogoče mirno. Godba je povzročila, da je to stanje postalo še bolj čudno, vendarle sem pustil gramofon, da je doigral.

„Kako je bilo krasno,“ je dejala; „komaj sem slišala . . . daleč nekje.“

Sedel sem zopet k divanu.

Govorila mi je dalje; zdravnik je imel zamudo in preden je došel, mi je pripovedovala o svojem življenju v Ameriki — sama gola dejstva brez kakršnekoli emocije. „Ali me morete slišati?“ je prekinila enkrat

svoje pripovedovanje. „Saj samo sebe komaj slišim. Zelo čudno.“ Glas ji je bil nizek, toda ker je bila soba tiha, mi je ni bilo težko razumeti.

Marsikaj iz pričujoče povesti sem zvedel že prej, a drugo sem zvedel pozneje od ljudi, ki so jo poznali; največ pa mi je povedala sama.

III

Sedem in dvajset let pred tem je bila v stari domovini zaljubljena v mladega moškega, čigar prvo ime je bilo Mato. Bila sta siromašna kmeta iz iste vasi. Mato je prišel v Ameriko, da bi si prislužil kaj denarja in se čez dve leti vrnil v Dalmacijo, kjer je nameraval kupiti košček sveta, si postaviti hišo in se poročiti. Mila — to je bilo njeno prvo ime — ga je čakala. Toda leta 1900. je bila v Ameriki dolga gospodarska kriza in Mato je zaslužil komaj malo več, kakor je potreboval, da si je ohranil dušo v telesu. Delal je v rudnikih.

Odšel je v Idaho in tam dobil delo v rovu. Hrepenel je po nji, ona je hrepenela po njem. Minili sta dve leti. Dopisovala sta si. Nato ji je poslal denarja, da bi prišla k njemu, in je res prišla.

Mila je dospela v Idaho prav tedaj, ko se je pričela v rudarskem okraju Coeur d'Alene stavka, v pozni polovici leta 1900., ko je bila baš ustanovljena Rudarska zveza na zapadu. Med rudarji in lastniki rudnikov se je vršila napeta borba. Na obeh straneh je bilo bodisi javno ali na skrivnem ustreljenih več ljudi. Često so se spopadle organizirane skupine oboroženih delavcev in združeni oddelki rudniških paznikov in vojaštva.

Mato in Mila sta se poročila. Teden dni po njuni poroki so našli njega in dva druga delavca ubite v nekem jarku. Rudarska zveza jih je pokopala. Bili so junaki; „rudniški pobijači“ so jih ubili.

Mesec dni pozneje jo je zasnubil neki Srbijanec z imenom Dušan. Ona je privolila. Bil je dober ž njo in z Matovim otrokom, ko je prišel na svet. Delal je v rudniku; imel je na hrani samske rudarje in seveda vsako leto enega otroka z ženo.

Rodila je Dušanu štiri otroke; potem se je pa podsul neki rov in čez dva tedna so ga s petimi drugimi mrtvega izkopali izpod ruševin.

Omožila se je v tretjič. Ta je bil Dalmatinec; njegovo prvo ime je bilo Ivan. Bil je fin človek, prefin: dober, razumen delavec, ki je ves plamtel od ogorčenosti do razmer, v katerih si je z drugimi vred, ki so bili v istem položaju, služil vsakdanji kruh. Mnogo je čital knjige in časopise in je pripravil tudi Milo do tega, da jih je čitala. V stari domovini je hodil v mestno šolo. Bil je delaven radikalec. Dobro podkovan v angleščini, je pogosto govoril na delavskih shodih.

Toda, ker je bil agitator, razredno zaveden človek, je imel često preglavice pri iskanju dela; in kadar je dobil delo, ga je redkokdaj dolgo izvrševal. Bil je črno zapisan daleč naokoli.

Bil je prisiljen, seliti se z družino iz kraja v kraj. Iz Idaha je odšel z njo v Nevado. Tam sta umrla dva Dušanova otroka za škrlatinsko mrzlico. Rudniški zdravnik se ni brigal zanju, Ivan pa ni zmogel toliko, da bi poklical dobrega zdravnika iz Rena.

Mila je imela z Ivanom dva otroka. Bil je dober ž njo in z vsemi otroci, toda ta zakon je bil zanjo velika preizkušnja. Čim je rudniško vodstvo zvedelo, da je agitator za unije, ga je odslovilo.

Iz Nevade so odrinili v Arizono. Ivan je dobil delo v rudniku pri Bisbeeju. Mila ga je prosila, naj popusti v svojem radikalizmu, in on je ustregel njeni prošnji. Toda venomer je čital in študiral in premišljal. Marsikatero noč ni mogel spati, razmišljujoč o krivicah industrijskega sistema.

Potem je pa nenadoma obrnil hrbet radikalizmu. Kakor je kazalo, je prišel do spoznanja, da so socializem, unija in vsa taka organizirana gibanja jalova. Postal je skrajni individualist. Čital je Tolstega in proučaval njegovo življenje. Pričel se je nespametno ogrevati za Tolstega nauk o neupiranju in individualizmu. Tudi Mila je morala čitati vsa dela tega učenika. Nato je napravil načrt, da se bo z vso družino odtegnil iz zlobnega sveta in bo živel „preprosto življenje“, se vrnil nazaj k naravi, „v puščavo“, daleč proč od tega na glavi stoječega industrializma in mezdne suženjstva. Rekel je, da jih bo povedel nekam v gorovje in jih tam preskrboval s tem, kar mu bo dajala priroda. Trdil je, da ne bodo rabili nobene stvari, ki se proizvaja v tvornicah, češ, da gre to za tem, da drži še nadalje v strašnem suženjstvu na milijone ljudi, od katerih se marsikdo ne zaveda, da je suženj. Vsak razumen človek, je dejal Ivan, bi moral to storiti; potem bi izginilo vse zlo iz ameriškega življenja. Tvorniški sistem mora izginiti. Ljudje se morajo vrniti k preprostemu življenju. Tolstoj ima prav.

Toda Mila, ki je čutila v sebi odgovornost za svoje otroke, ni hotela iti z njim. Prosila ga je, naj bi čutil z njo; saj je bil koncem konca zgolj drobno zrnce na velikanskemrodu. Toda Ivan je videl veliko Resnico; prevzela ga je skoz in skoz, pa je nalik Tolstemu zapustil Milo in otroke ter odšel živeti svoje samotarsko preprosto življenje.

Postavil si je šotor v bližini Bisbeeja in je delal samo toliko, da je za silo izhajal. Sekal je drva in opravljal druga nenavadna dela, ki so jih opravljali ljudje, preden je prišel industrializem na svet. Obiskal je

Milo in jo prosil, naj bi šla za njim, toda Mila tega ni mogla storiti, četudi bi hotela. Otroci so doraščali v mnenju, da je mož slaboumen.

Zatorej je jemala rudarje na hrano ter vzdrževala tako sebe in otroke celo vrsto let.

Nato je Ivan brez duha in sluha izginil. Vso pot do New Yorka je hodil peš nad 3000 milj, kakor je Mila pozneje zvedela; zares peš. Saj se ne bi hotel voziti z vlakom, četudi bi imel vozni listek, kajti železnice so del nesrečnega industrijskega sistema, a vtihotapiti se prav zato tudi ne bi hotel na vlak. Razen tega je bil tudi preponosen za kaj takega — individualist.

Dospel je v New York in tam prišel v stik z nekaterimi dalmatinskimi ribiči, ki so si bili pravkar nabavili staro ameriško veslačo in se namenili odpluti z njo v staro domovino ribarit. Ivan ni imel nič proti ribarjenju in ribiškim čolnom, pa je odšel z njimi.

Vrnil se je v Dalmacijo vprav pred izbruhom svetovne vojne. Sklenil je živeti tam po idejah Tolstega. Dalmatinci, je menil, so nepokvarjeni, pa se mi ne bodo posmehovali.

Ivan je bil pristaš mirovne ideje; Tolstega knjiga „Bedak Ivan“ mu je bila najpriljubljenejša; zatorej se je uprl pozivu avstrijske vlade, ki ga je klicala k vojaškemu naboru — in nekaj dni nato je bil ustreljen.

Mila je zvedela za njegovo usmrtitev in se je v četrtič omožila s sedanjim možem. Tudi ta je bil Dalmatinec, rudar v Bisbeeju, dober, preprost človek srednjih let. Ime mu je bilo Jure Tanasić. Z njim je imela v Arizoni enega, svojega zadnjega otroka.

Tudi njen prvi sin je postal rudar, ko je dorastel. Bil je Matov otrok. V drugem letu svojega dela v rovu je bil ubit od eksplozije pet tisoč čevljev pod zemljo.

Zdaj je pričela Mila sovražiti rudnike in vse, kar je bilo v njih. Sklenila je takoj oditi iz Bisbeeja in se za vselej odstraniti od rudnikov. Zvedela je, da je v San Pedru v Kaliforniji velika dalmatinska naselbina, pa je silila moža, naj pusti svoje delo in odvede vso družino tjakaj.

Odšli so. Jure se je postaral, vendar je dobil delo v neki ladjedelnici v San Pedru. Otroci so doraščali. Prva dva po letih — Dušanova sinova — sta tudi odšla na delo. Bila sta krepka, naprej stremeča fanta. Bila sta Američana, pa sta se pričela sramovati svoje matere Dalmatinke in njenega starajočega se moža, brezpomembnega Dalmatinca.

Amerika je stopila v vojno in fanta sta se pridružila armadi. Prvi je umrl za influenco v šotoru na tej strani, drugi je odšel čez morje; kolikor je Mila doznala, se je po sklenjenem miru vrnil v Združene države nepoškodovan, toda nobene vesti ni več dobila od njega. Ko mi

je to pripovedovala, je pripomnila suho: „Amerika ga je pogoltnila. Amerika je tako velika.“

Njena dva otroka z Ivanom sta tudi umrla za influenco med svetovno vojno, a njen zadnji sinček — Juretov — je umrl za otroško paralizo kmalu po sklenjenem miru. Tako so šli njeni otroci drug za drugim. Sedem jih je bilo. Že zdavnaj je izgubila vso nado, da bi še kdaj zvedela za Dušanovega sina, ki je izginil po odhodu iz armade.

Med vojno je Jure Tanasić precej zaslužil, toda potrošil je večjidel vse za zdravniške račune in pogrebne stroške. Kupila sta in plačala majhno hišo.

Ko se je Jure postaral, je delal, kar je bilo še najboljše, kdaj pa kdaj na dokih kot nosač prtljage. Zaslužil je dovolj, da so mogli živeti. Nekoč je pa nekaj padlo nanj, pa je postal do smrti nesposoben za delo. To se je dogodilo dve leti, preden sem se seznanil z Milo.

Mila je bila več let bolehná. Najprej so se ji pokvarili zobje. Potem jo je napadel revmatizem. Nato je začutila smrtne bolečine v drobovju. Rodila je toliko otrok, pa ni imela nikoli prave nege.

Jure ni prejel za svoje poškodbe zadostne odškodnine, da bi mogel vzdrževati svojo družino, zato je šla na delo tudi Mila, da bi pomagala sebi in možu. Vozila se je v svojem starem avtu od hiše do hiše, kjerkoli ji je kdo hotel dati kako delo. Doživela je, toda hotela je vztrajati do Juretove smrti; ni ga hotela pustiti samega. Saj je bil na vse zadnje njen najboljši mož.

Toda zdaj je, kakor je kazalo, dokončala za vselej. Zdravila, ki jih ji je dajal zdravnik, so pričela postajati jalova. „Toda,“ je dejala, „nič za to. Saj bo Jure živel kvečjemu le še nekaj let. Hišo ima. Lahko jo proda. Zadostovalo mu bo.“

IV

Naposled je prišel zdravnik.

Še enkrat je odprla oči ter mi poskušala dati umeti, da je na neki mizi v hiši račun za plin od zadnjega meseca in da naj bi izvolil paziti, da bi bil poravnan. Jure ni mogel od hiše. V skodelici nad lijakom v kuhinji je bilo nekaj denarja.

Zahvalila se mi je za rum; storil ji je prav dobro. Zahvalila se je zdravniku za trud, ki ga je imel z njo, in ga je prosila, naj pazi z enim očesom na Jureta. Z nekaterimi sosedami se je domenila, naj bi ga hranile in gledale na to, da ne bi umrl v lastni nesnagi.

Poklicali smo rešilni voz, toda izdihnila je, še preden je prišel.

(Poslovenil Griša Koritnik.)

VPRAŠANJE CANKARJEVEGA NAZORA

JOSIP VIDMAR

Videti je, kakor da se prva doba Cankarjevega posmrtnega življenja zaključuje. Zbrani spisi, ki se polagoma nagibajo proti koncu, ustvarjajo pregled in razgled preko njegovega dela in obsežna osebnost Ivana Cankarja, v kateri je lahko našlo potrdila toliko različnih ideologij in miselnosti, postaja jasnejša in v svoji razvojni poti razumljivejša. Prav tako postaja polagoma razvidno, katerih misli in spoznanj se je poet dotaknil le mimogrede in katere so ga kot izraz in smisel njegovega bistva spremljale vse življenje. S tem se končuje doba slepega in nenadzorovanega izkoriščanja njegove avtoritete, doba, v kateri smo se večidel neupravičeno nanj sklicevali vsi, ki smo zagovarjali to ali ono miselnost, vsi: katoličani, svobodoumniki, socialisti, tolstojevci, neokatoličani, marksisti in ničejanci. To anarhično izrabljanje velikega pisatelja je poleg naravne zahteve po jasnosti še posebno stopnjevalo potrebo po temeljitem in stvarnem razboru njegove osebnosti in miselnosti, po razboru, ki bi nepristransko in prodirno razložil iz Cankarjevega življenja in dela njegovo osebno naravo in tisti nazor, ki je zapustil v njegovi življenjski tvorbi najglobljo sled, ki je torej najbolj ustrezal njegovi naravi.

Te naloge se je v nekoliko ožjem smislu lotil v uvodu v XIII. zvezek Cankarjevih zbranih spisov¹ urednik Izidor Cankar. V ožjem smislu pravim zaradi tega, ker njegov namen ni docela tak, kakršnega si želi idealna potreba, marveč je aktualnejši in morda zgodovinarsko konkretnjši, ker skuša razbrati, koliko so upravičeni razni poskusi, ki hočejo vtakniti „Ivana Cankarja celega in takega, kakršen je, v program katerega izmed politično kulturnih krogov“, oziroma v katerega „izmed idejnih okvirov tedanjega ali sedanjega marxizma, naprednjaštva ali katolištva“. Kako aktualen je ta poskus, je videti iz odziva, ki ga je vzbudilo urednikovo razpravljanje zlasti v katoliškem tisku. Ta aktualnost je nekako nadomestilo za določnejšo in manj relativno opredelitev Cankarjevega svetovnega nazora, ki ga bo prej ali slej treba opisati neglede na glavne miselne orientacije našega tedanjega ali sedanjega življenja in celo neglede na pogloblitve evropske miselne tokove njegove dobe. Vendar je poskus prof. Cankarja važen začetek. Zdi se mi potrebno, posvetiti mu vso pažnjo, kajti tudi to razpravljanje v ožjem

¹ *Ivan Cankar: Zbrani spisi XIII. Za križem. Sosed Luka. Kurent. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba. V Ljubljani 1932. Str. 359.*

obsegu se mora dotakniti marsikaterega velikega in zanimivega problema v Cankarjevi osebnosti.

Ali preden si ogledam urednikovo raziskovanje kot tako, moram opomniti, da mi razvrstitev snovi in neka opazna nedoločnost izvajani vzbujata vprašanje, ki si ga je najbrže stavlil marsikdo in ki nas takoj povede v središče problematike tega uvoda; to vprašanje je: zakaj razglablja prof. Cankar o Cankarjevem svetovnem nazoru ravno na tem mestu njegovega življenja in dela? Nekak odgovor daje urednikova nekoliko nezgodovinarska in ne prav evidentna trditev, da so z zaključenim letom 1909. „vse bistvene sestavine Cankarja pesnika in človeka gotove“ in da je s tem dana zanesljiva osnova za „psihološko in idejno analizo historičnega pojava, ki ga predstavlja Ivan Cankar“. Ta odgovor gotovo ni izčrpen, kajti izbira trenutka za to razpravljanje ima najbrže čisto poseben vzrok. Kdor namreč pozna prvo urednikovo opredelitev pisateljevega svetovnega nazora, ki jo je formuliral v slavnostnem govoru ob petdeseti obletnici Cankarjevega rojstva, mu bo tu nedvomno prišla misel, da je skušal sedaj svojo nekdanjo trditev o Cankarjevem katoličanstvu, ki je svoj čas vzbudila odpor, utemeljiti in dokazati. Kajti nekateri pojavi v Cankarjevem življenju obravnavanega razdobja, zlasti pa njegova nepričakovana vrnitev v naročje Cerkve, so taki, da vsaj na videz govore v prilog urednikovi tedanji trditvi, pri kateri očitno vztraja še danes.

Ta nekdanja urednikova izjava ali uverjenost, ki je docela izolirana in nepripravljena v slavnostnem govoru učinkovala zelo rezko, vpliva tu v splošnem razboru Cankarjevega nazora dokaj preprosteje. Vendar je še vedno dovolj pristrastna in nestrpna, oziroma urednik je še vedno nekako nemirno zaljubljen vanjo, da še danes nima popolnoma svobodne sodbe ne za bistvo svoje trditve ne za stvari, ki jo kakorkoli zadevajo, to se pravi, ki se dotikajo Cankarjeve miselne opredeljenosti. Zato vsebuje ta uvod v XIII. zvezek zbranih spisov marsikako neskladnost, ki jo je treba ugotoviti in po možnosti popraviti.

I

Kakor sem že omenil, je prof. Cankar omejil svojo nalogo na vprašanje, kateri izmed poglavitnih treh ideoloških smeri našega tedanjega in sedanjega življenja je Cankar pripadal in kako, koliko je pripadal eni, dvem izmed njih ali vsem trem. Kakor to nalogo, si je opredelil tudi one tri smeri, za katere gre, in sicer: „marxizem, naprednjaštvo in katolištvo“. Na tej osnovi se loti razbora in govori najprej o Cankarjevem odnosu do marksizma. Njegovi izsledki so naslednji: „Ivan Cankar ni le član socialno-demokratske stranke..., on je od vsega početka

socialistično usmerjen.“ Ta njegova usmerjenost ni bila zgolj „občutljivost za socialno krivico . . . in tudi ne samo volja, pomagati siromaku ter morda reformatorsko poseči v sedanje socialno stanje, marveč želja po popolnem, revolucionarnem prevratu“ . . . Toda potrebno je tudi „vedeti, da so bile miselne podlage marxizma pesniku po naravi in dejansko tuje . . . in da jedro njegovega oznanila . . . ne le ni skladno z materialistično filozofijo socialne demokracije, marveč da ji je tudi nasprotno“. Kajti „marxizem, pravi prof. Cankar in to tudi prepričevalno podpre, je ekonomski materializem, Ivan Cankar pa je spiritualistični idealizem“, ki ima v sebi celo določne „kali idealističnega anarhizma, a ni v ničemer soroden marxistični filozofiji“.

To je jasna in pravilna podoba Cankarjevega odnosa do socializma, oziroma marksizma. Odtod se urednik okrene h katolištvu. Cankarjeva filozofija ima nedvomno značaj, ki ji ga pripisuje urednik, značaj idealizma. Navzlic temu je Cankar spočetka izrazito sovražen veri in cerkvi. Polagoma pa prodre njegova misel „v religiozno čustveno in miselno ozračje“. V tem času prične družiti tudi svoje „socialno-revolucionarne predstave s Kristusovim pojavom in reki evangelija“. Religiozno razpoloženje, ki nastaja v njem docela brez vpliva katolištva, ga nekako zbližuje ž njim. Katolištvo mu je „sorodno tudi po spiritualističnem in etičnem ocenjevanju človeka“. Ali „vse drugo mu je v tem taboru zelo neprikladno“. Vendar se je proti koncu življenja Cankar baje imenoval tudi katoličana, „toda to katolištvo ni bilo dogmatično verno in ni bilo zasidrano v organizaciji cerkve, marveč v zgodovini slovenskega naroda“.

Tako prispe urednik do svoje stare teze, o Cankarjevem katolištvu, ki je z izjavo vred, s katero je rajnki pisatelj utemeljeval svoje „katolištvo“, bolj potrebna natančnejšega premisleka, kakor se morda zdi uredniku samemu. Vendar je profesorju Cankarju treba priznati, da so do tod vsa njegova izvajanja strogo stvarna in razen zaključne trditve o Cankarjevem katolištvu zanesljivo preiščena. Čim pa dospje njegova analiza do te točke, vrže na tehtnico svojega razsojanja Cankarjevo „versko regeneracijo“ v Sarajevu, in sicer s kretnjo, ki se mi ne zdi več docela pretehtana, zaradi česar vnaša v raziskovanje nejasnost in v zaključke — pa bodisi da so samo naznačeni — netočnosti.

Ko namreč zaključi razbor Cankarjevega odnosa do marksizma in katolištva, se ozre urednik še po razvojni črti pisateljevega osnovnega življenjskega čustva. Tu ugotovi naslednji potek: V početku je Cankar pesimistično razpoložen. Značilna za ta rani čas je v njem vera v etično dolžnost, hkratu pa tudi vera v nujni pogin vsega plemenitega in še

vera v nesmiselnost tega propadanja. Kesneje, in sicer prav v času obeh knjig tega zvezka „Za križem“ in „Kurenta“, pa „se njegov nazor bistveno dopolni“. V njegovi miselnosti se pojavi klica optimizma, kajti Cankar se preveri, da je „vsako čisto trpljenje plodno, v njem je odrešilna moč sveta in poroštvo osebnega zveličanja“, kakor formulira Cankarjevo novo vero urednik. Ta vera je hkratu prvi korak v religiozni in metafizični svet, s katerim ostane zvezan tudi poslej. In urednik pristavlja z vso voljo do objektivnosti: „važno je, da je že sedaj, l. 1908., živel“ v tem religioznem razpoloženju. Kajti približanje k cerkveni veri se izvrši šele proti koncu leta 1909.

Nato poda popis tega dogodka, kakor mu ga je sporočil Cankarjev brat, ki je bil tedaj v Sarajevu. Cankar je opravil spoved in obhajilo. Ko zaključi urednik tudi to poročilo, preide k posledicam. Zopet ugotavlja urednik z vso voljo do objektivnosti: „spreobrnjenje v pravem pomenu besede to ni bilo“, toda Ivan Cankar se je poslej do konca dni vendarle na svoj posebni način smatral za katoličana. In še: „Cerkvenega življenja . . . ni živel več, ostal je socialist, njegova duševna struktura se ni bistveno spremenila, toda gledal je poslej brez primere jasneje značaj katoliške organizacije . . .“ Vse to je docela zanesljivo in točno. Nato pa sledi trditev, ki v tej zvezi že ni več tako docela preprosta in sama po sebi umljiva, kakor je izrečena: „religiozno čuvstvo se je še poglobilo v njem in viden je porast njegovega optimizma, ki dobi transcendentalne temelje“.

Če bi ta trditev samo ugotavljala to dejstvo, ji ne bi bilo mogoče oporekati, kajti vse to se je v Cankarjevi notranjosti v onem času res godilo. Čim pa je spravljena v vzročno zvezo z dogodkom v Sarajevu, je upravičena zahteva po določnejši utemeljitvi in je upravičen celo ugovor. Ali ni urednik sam poudaril, da se je Cankarjev optimizem pojavil vsaj že leto dni pred Sarajevom in da je imel že tedaj „transcendentalne temelje“. Vsaj to zadnje gotovo ni posledica zblížanja s cerkvijo. Vprašanje pa je, ali nimata prav tako tudi poglobitev religioznega čuvstva in porast optimizma svojega vzroka kje drugje. Ali ni mar kratkomalo tako, da se neko novo čuvstvo ali razpoloženje posebno bujno razcvita ravno v začetku? Ali ni mogoče, da bi bil Cankarjev sarajevski korak sam posledica, ne pa vzrok poglobitve in porasta? Ali se ni zelo podobno, le da z večjo trajnostjo godilo tudi Levu Tolstemu, ki je nekaj let vztrajal pri vestnem cerkveno-verskem življenju, ko se je v njem oblikovala nova religiozno-moralistična orientacija?

Še manj kontrolirano in iskani resnici še manj v korist pa govori prof. Cankar, ko tik za tem nekoliko neprevidnim formuliranjem posledic sarajevskega dogodka preide h „Kurentu“, in sicer s temile besedami: „Vse to je razbrati tudi iz „Kurenta“. Iz „Kurenta“, ki je bil razen zaključnih treh sonetov napisan pred Sarajevom! Dvomim, da bi bile te besede mišljene resnično v navedeni zvezi; da pa ustvarjajo tak videz, je nedvomno. Zlasti še, ker so neposredno zvezane z naslednjim tolmačenjem „Kurentu“ priloženih treh sonetov, ki so resnično nastali v Sarajevu kakih štirinajst dni pred Cankarjevo spovedjo: „Upanje in vera (ki ju izraža zaključek ‚Kurenta‘) sta dobila nato še svoje slovesno potrdilo v ... sonetih, v katerih se strinjata dva doživljaja, nenadna pozna ljubezen, kateri je posvečena knjiga ‚Za križem‘ ..., ter verska regeneracija v Sarajevu, in v katerih pravi pesnik z upolnim zanosom, kakršnega dotlej ni bilo opaziti na njem: ‚V nečisto noč ... zapel je glas od angeljskih poljan — en žarek je iz večnosti poslan, svetlobe večne slavno oznanenje‘. Ta žarek ni poslej nikoli več popolnoma ugasnil.“ — Ta zaključek urednikovega uvoda ne dela samo „Kurenta“ in njegovega poglavitnega razpoloženja odvisnega od sarajevskih sveto-tajstev, marveč ovrača tudi prejšnje urednikove primeroma točne ugotovitve o neznatnih posledicah Cankarjevega kratkega približanja Cerkvi in vzbuja v bravcu, zlasti v trohico nepazljivem, tembolj pa kajpada v pristranskem, vtis, da je svetli žarek veselega upanja prisijal v Cankarjevo življenje in mišljenje kot posledica sarajevskega doživljaja, kot žarek milosti, ki ni v njegovem srcu nikoli več ugasnil. Skratka, da je dal sarajevski zakrament Cankarju veselo vero v smisel življenja za vse dni do konca.

II

Tak vtis dela ta poetični zaključek urednikovega uvoda. In ta vtis prav gotovo potvarja resnico, in sicer ne le glede na pomen sarajevskega doživljaja v Cankarjevem življenju, marveč tudi glede na njegovo važnost v Cankarjevem delu obravnavanega razdobja. Čisto rahlo je urednik šele v ta zaključek uvedel po njegovi razlagi manj važen faktor, ki je morda v resnici najbolj odločilno posegal v Cankarjevo tedanje razpoloženje in snovanje. Ta faktor je „nenadna pozna ljubezen, kateri je posvečena knjiga ‚Za križem‘ in ki ji je urednik napisal kratko zgodovino že v uvodu k XII. zvezku. Zgodovina te ljubezni se začudo ujema z zgodovino Cankarjevega optimizma. Poleti leta 1907. se je Cankar v Ljubljani zaljubil „z vso močjo zrelih in že malo utrujenih moških let“. Nato je odšel na Dunaj, kjer je pričel pisati ‚Novo življenje‘ —

knjigo, v kateri se je prvič pojavila sprememba njegovega osnovnega razpoloženja, ki jo prof. Cankar označuje kot „bistveno dopolnitev Cankarjevega življenjskega nazora“. Novo razpoloženje je sooblikovalo knjigo ‚Za križem‘ in tudi ‚Kurenta‘, ki ga zopet zaključuje posvetilo isti ljubezni. Zgodovina tega optimizma pa je hkratu zgodovina Cankarjevega prodiranja v religiozni svet, kakor je pokazal urednik sam.

Te ugotovitve pojasnjujejo položaj in dajejo dogodkom Cankarjevega življenja dokaj drugačno razlago in posameznim pojavom v njem čisto drugačne poudarke, kakor jim jih daje urednikovo prikazovanje. Moment, ki ga prof. Cankar omeni v svojem razboru le mimogrede, postane nenadoma osrednji pojav. Zrela ljubezen je tista moč, ki je dala pisatelju novo življenjsko inspiracijo. (Ali ni tudi njegov mladostni pesimizem nastal in se hranil od ljubezni, od nesrečne ljubezni do Ane Lušinove?) Dala mu je veselje do življenja, vero v njegov smisel in je sprostila v njem moči, ki so se v življenjski nezadoščenosti zakrknile. Med temi močmi je bila tudi religioznost, ki jo navzlic vsej brezbožnosti razodevajo tudi Cankarjevi zgodnji spisi. Zdaj si je priznal osrečujočo lepoto sveta in žitja, in vsaka slast koprni po nesmrtnosti, kakor pravi Nietzsche. Zato ljubezen tako često spremljajo religiozni pretresi. Tem bolj velja to za tako poudarjeno religiozno osebnost, kakor je bil Ivan Cankar.

Novo optimistično in življenje priznavajoče razpoloženje je raslo v njem s tisto močjo, s katero je bilo prej zatirano. In v kipečem porastu teh moči je prišel pesnik v Sarajevo. Tam ga je prevzela resnoba in vedra zbranost katoliške duhovščine, med katero se je gibal. Kaj je naravnejšega, kakor to, da se je religiozno čuvstvo, ki se je bilo nakopičilo v njem in ki je priganjalo k dejanju, k izrazu in k umstveni razlagi, oklenilo teh spoštljivih moč in izrazov njihove religioznosti, ki je bila v mladosti tudi njegova. Cankar je storil poskus, ali dejanje ga ni zadostilo; zato ga ni več ponovil. Njegova čuvstva so si morala poiskati čisto osebno realizacijo in čisto svojo razlago in izraz. To je vse in to je edina naravna razlaga teh Cankarjevih doživetij, ki so ga sprijaznila z življenjem, in teh njegovih dejanj, ki jim urednik nikakor ni dal prave osvetlitve.

Prof. Cankar je v svoji razlagi seveda omenil tudi ljubezen, toda kakšen naj bo psihološki učinek te omembe na bravca, če je opravljena v enem samem stavku, in še to v zvezi z „versko regeneracijo v Sarajevo“, ki je v bistvu samo zanimiva, a nepomembna in ki ji je navzlic temu posvetil toliko pozornosti in ji dal ta gromki naziv „verske re-

generacije“. Ta regeneracija ni bila nič drugega kakor eden izmed mnogih tipajočih prijemov v temo, ki jih je Cankarjeva duša pri tej regeneraciji njegovega življenjskega veselja morala storiti, da je našla svojo pravo, svojo osebno pot. Važnost, ki jo je pridal urednik temu dogodku ne le z dolgim popisom, marveč tudi s krivo razlago, pa ne postavlja Cankarjevega obhajila samo po krivem v središče notranjega preroda, ki se je v bistvenem izvršil pred sarajevskimi dnevi, marveč nasprotuje tudi urednikovim dokaj objektivnim in pravilnim izvajanjem o učinkih „regeneracije“ in krivo osvetljuje in dela nejasen tudi ves razbor Cankarjevih odnosov do poglobitnih treh orientacij v našem javnem življenju, do marksizma, naprednjaštva in katolištva. Kajti če trdi, da se je zaradi sarajevskih doživljajev v Cankarju poglobila religioznost in se stopnjeval optimizem in da žarek upanja, ki je tedaj posijal v njegovo življenje, v njem ni nikoli več popolnoma ugasnil, potem se mora vsakomur zdeti, da je bil pisatelj navzlic vsemu med onimi tremi orientacijami v globinah duše najbližji katolištvu, zakaj katolištvu bi bil po tej razlagi dolžan hvalo za obnovitev življenjske radosti, ki ga je nosila do konca dni in ki mu jo je v resnici posredno ali neposredno dala „nenadna, pozna ljubezen“.

III

Tako se po dolgem ovinku vračam k osrednjemu vprašanju urednikovega uvoda, k Cankarjevemu odnosu nasproti glavnim trem orientacijam našega javnega življenja, nasproti marksizmu, naprednjaštvu in katolištvu. Zastranitev je bila potrebna samo zato, da so se iz razpravljanja izločili vsi sugestivni vplivi in nejasnosti, ki jih je urednik vnesel vanj s krivim poudarjanjem in napačnim tolmačenjem — ponavljam — zanimivega, toda za njegovo poglobitno vprašanje v bistvu nevažnega sarajevskega dogodka v Cankarjevem življenju. Šele zdaj si lahko ogledamo tudi razbor sam.

Tu pade pozornemu bravcu najprej v oči tole: Ko govori profesor Cankar o načrtu za svoje raziskovanje, omeni in našteje tri kulturne orientacije. Razpravlja pa v resnici samo o dveh izmed njih: o marksizmu in katolištvu. Naprednjaštvo je prezrl popolnoma. V tem je nov važnejši nedostatek njegovega poskusa. Znano mi je sicer, da je o Cankarjevem odnosu do naprednjaštva že govoril v svojih uvodih, zlasti v uvodu k III. zvezku zbranih spisov, v katerem navaja Cankarjeve besede iz leta 1900. o gnilem slovenskem naprednjaštvu. Očitno je bil pri sestavljanju pričujoče analize zaradi tega preverjen, da je svojo

dolžnost nasproti svobodomiselstvu že izpolnil. Ali tega po mojem mnenju ni storil.

Pojmi, na katere se oslanja ta analiza — marksizem, naprednjaštvo in katolištvo, so zelo neopredeljeni ter nestalni in zahtevajo pri uporabi veliko pozornosti. Dejstvo, na katero hočem s tem opozoriti, je razvidno na primer že iz tega, kako jih uporablja urednik, ki govori o njih v splošnem uvodu zdaj kot o „politično-kulturnih krogih“, zdaj samo kot o „idejnih okvirih“. Poleg tega ima v konkretnem svetu, to je na nekem kraju in v nekem času vsaka življenjska aktivna doktrina drugačno podobo nego v abstraktni formulaciji. Tako je bilo in je nedvomno tudi z našim marksizmom in gotovo je, da je bil tedanji slovenski socializem le približen in morda dokaj naiven posnetek osnovne ideologije. Celo stare in docela izdelane doktrine, kakor je katoliška, doživljajo neprestane metamorfoze in lahko se na primer reče, da se današnje slovensko katolištvo dokaj razlikuje od katolištva predvojnih časov. To prožnost katolištva ugotavlja samo mimogrede tudi urednik, ko govori na XII. strani uvoda o nekem „katoliškem kritiku, vzraslem v času naturalistične literature“.

Vseh teh različnosti urednik ni mogel upoštevati. Okrajšal in ponostavil si je svojo nalogo na ta način, da je pri marksizmu in katolištvu predvsem pokazal Cankarjevo stališče do čiste doktrine, s čimer je dal svoji analizi v nekem smislu morda celo trajnejše in zanesljivejše osnove. Ni pa upravičeno, da ni prav tako storil tudi pri naprednjaštvu, da ni tudi tu, kakor pri socializmu in katolištvu spregovoril o njegovem čistem bistvu in o Cankarjevem odnosu do njea. Kajti če pravi v III. zvezku, da je „kulturno jedro slovenskega svobodomiselstva . . . obstajalo iz prave materialistične filozofije“, je jasno, da ne govori o esenci te duhovne smeri, marveč samo o njeni trenutni in konkretni slovenski spaki. Materialistična filozofija prav gotovo ni in ni bila idejna osnova svobodomiselstva, če ga namreč ne motrimo kot politično stranko jalovega slovenskega meščanstva in samo kot trenuten pojav, marveč kot idejno smer, kakor je prof. Cankar motril katolištvo in marksizem. Resnična osnova svobodomiselstva je individualistična svobodoumnost, to se pravi odklanjanje dogmatizma, vseh privzgojenih in pricepljenih nedotakljivih resnic, in zavest, da ima vsak človek pravico, če ne dolžnosti, graditi si in preustvarjati svoj svetovni in religiozni nazor po zahtevah svoje narave. Ta svobodoumnost ne zanika religioznosti, a zanika religije, kolikor niso svobodno izbrane, ne zanika ne duha ne resnice, marveč odklanja vsako prisilno vero bodisi v duha bodisi v materijo, zavrača enkratno razodetje in veruje v trajno vršče se raz-

odevanje, v katerem učestvuje vsakdo, ki svobodno in iskreno išče svojo resnico. Iz tega razloga odklanja prav tako katolištvo kakor marksizem, ki postaja dogmatičen, in priznava samo svobodo duha, strpnost in spoštovanje do vsega resničnega, iskrenega in globokega.

Če bi si bil prof. Cankar slovensko nekdanjo in sedanjo svobodomiselnost razložil kot časovno in krajevno obliko te velike in nesmrtno človeške orientacije, kakor je na primer onega že omenjenega katoliškega kritika opredelil kot „v času naturalistične literature vzrasli pojav katolištva“, bi bil popolneje izvršil nalogo, ki si jo je postavil z uvodno delitvijo našega kulturnega življenja na tri smeri. Več. Lahko bi bil tudi bolje opredelil Ivana Cankarja samega. Kajti če spoznaš njegov svojevrstni položaj v obeh dogmatičnih kulturnih krogih, med njima in nad njima, dasi se jima je nekako prišteval, ti postane jasno, da je bil v jedru ravno tipičen in čist predstavnik protidogmatične kulturne miselnosti, ki se ji le zaradi družbe, v katero bi s tem zašel, ni mogel nikoli prištevati.

Ivan Cankar je bil edinstvena človeška osebnost in si je svobodno in neodvisno ustvarjal svoj nazor; bil je svobodoumen mislec in je veroval v neodvisnost človeške pameti. Ni pa bil ne svobodomislec ne naprednjak, to se pravi, ne pristaš modnega filozofskega materializma — pred tem ga je obvarovala njegova apriorna religioznost, ne onega posebnega pokreta „svobodne misli“ — pred tem ga je obvaroval njegov okus, ne stranke in ne družabnega kroga, ki se je v njegovem času med Slovenci imenoval naprednega in ki je bil nevreden hranitelj in zagovornik velike svodoumniške ideje, kakor je bil nemara naš tedanji socializem naiven zastopnik marksistične miselnosti. Izrazita osebnost ima vedno tudi izrazito svoj in edinstven nazor in v naravi človeške duše in družbe je utemeljeno, da žive najodličnejši ljudje v svojem času posebno izločeni in osamljeni s svojimi nazori. Taka je bila tudi usoda Ivana Cankarja. Živel je izoliran, četudi se je skušal pridružiti temu ali onemu kulturnemu gibanju; ali navzlic temu, da ga je vleklo v občestvo, ki vedno sloni na dogmah, je ostal protidogmatski. Živel je globoko vdan samo nagonu in zakonu svoje narave, ki mu je velevala in mu dajala pravico iskati resnico po docela osebnih potih. In manj važna je za nas njegova resnica kot taka kakor pa gesta njegovega življenja, gesta svobodnega duha. Ta duh svobode, ki je najvažnejše sporočilo njegovega življenja, pa ga hkratu v našem vprašanju označuje kot človeka, ki more biti v strogo dogmatskih kulturnih orientacijah, kakršni sta marksistična in katoliška, le nepravoveren spremljevalec.

IV

Kaj je bil tedaj Ivan Cankar?

Če si hočemo točno odgovoriti na to vprašanje, moramo popraviti še en važen nedostatek razbora, ki ga je izvršil prof. Cankar. Če izključimo iz svojega razmišljanja nejasnosti in nedognanosti, ki zadevajo sarajevski dogodek in njegove posledice, vsebuje sicer urednikova analiza Cankarjevih odnošajev do marksizma in katoličanstva pravilne ugotovitve ne pa pravilne ocenitve dognanih dejstev. Od tod urednikovo trdovratno in ponovno poudarjanje Cankarjevega katolištva, ki dela vtis, da je bilo katolištvo prevladujoča smer pisateljevega življenja. Vsemu temu bi se bil urednik lahko izognil, če bi bil upošteval, da sta marksizem in katolištvo sicer oba tako ideologija kakor politikum, da pa sta oba oboje v različni meri; da se sicer oba pojava v svojih področjih srečujeta na isti ravnini, da pa sta po svojih bistvih vendarle zasidrana vsak na svoji. In isto velja tudi za svobodoumnost. To dejstvo je treba jemati pri odgovoru na vprašanje, ki smo si ga stavili, v poštev. Kajti človek, ki naj ga smatramo za katoličana, mora biti v drugačnem razmerju do katolištva kakor do marksizma nekdo, ki naj ga priznamo za socialista, ali svobodoumnik do svobodoumja. In s to mislijo, ki je urednik ni popolnoma upošteval, se lahko lotimo svojega vprašanja.

Svojo trditev, da je bil Ivan Cankar v zadnjih letih katoličan, ne sicer „cerkveno-dogmatičen vernik...“, marveč katoličan, ker je to forma, v kateri se religiozno izživlja naša zemlja in je torej njej potrebna in prava“, je prof. Cankar prvič formuliral že leta 1926. To tezo, ki je morda nekoliko vplivala tudi na rezultat pričujočega njegovega razbora, je že tedaj opiral na pisateljevo izjavo: „Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, če bi bil Prus, bi bil protestant, ker sem Slovenec, sem katoličan“, v kateri je videl ne le posebno modrost, marveč tudi Cankarjevo organsko spojenost z dušo slovenskega naroda. Izjavo ponavlja tudi v pričujočem predgovoru. Kaj je njen smisel? Priznati moram, da ne vidim v nji ne posebne modrosti ne bog ve kakšnih drugih velikih svojstev. Kajti kaj pa se pravi biti katoličan? Ali ne živeti v veri ali vsaj v volji do vere, da so nauki katoliške vere — resnica? Ali je bilo tako pri Cankarju? To vprašanje odločno zanika tudi urednik. Kaj je tedaj s Cankarjevim katolištvom, ki ga urednik tako trdovratno poudarja? Ali je bilo sploh kaj drugega kakor priznanje, da je to potrebna in prava forma za religiozno izživljanje Slovencev? Potrebna in prava, a ne edina, sicer bi moral sebe izločiti iz narodnega občestva.

Toda ta misel o razmerju med katolištvom in Slovenci še ni katoličanstvo in še od daleč ne zadostuje, da bi smeli Cankarja kakorkoli šteti med katoličane. Kajti s samim tem priznanjem še ni prav nič rečeno, da je bilo katolištvo tudi forma, v kateri se je religiozno izživljala Cankarjeva duša. Za njegovo versko pripadnost pomeni ta misel prav toliko, kakor bi pomenila ugotovitev, da žive Slovenci med tema in tema dvema vzporednikoma. Tako katolištvo pač ni katolištvo. In če je Ivan Cankar zatrjeval, da je katoličan, ni s tem o sebi povedal ničesar resničnega, ničesar veljavnega, ničesar do kraja premišljenega. Katoličan ni bil, katolištvo je samo priznaval kot naravno dejstvo v življenju svojega naroda.

Dokaj drugačna je stvar pri socializmu. Kakor je katoličanstvo predvsem religija, ki zahteva od svojih pristašev predvsem notranjih vezi, tako je socializem predvsem družbeno gibanje. Kot tako je v prvi vrsti akcija. Nazor in doktrina sta tu manj važna. Poglavitna dolžnost človeka, ki hoče biti socialist ali komunist, je dejansko sodelovanje pri pripravljanju prevrata ali preuredbe družbenega reda. Ali je poučen o teoretskih temeljih marksizma ali ne in ali se strinja ž njimi ali ne, je vprašanje, ki je važno kvečjemu šele v taki fazi revolucije, kakršno preživlja danes Rusija. — Cankar se je javno priznaval k socializmu. Že to je v pokretu te vrste aktivno sodelovanje, in sicer čisto drugače kakor pri katolištvu. Mimo tega se je udeleževal življenja v socialno-demokratski stranki in je bil celo njen kandidat za državni zbor. S tem je docela izpolnil poglavitno zahtevo socializma in spričo tega je malo važno, ali je bil vernik historičnega materializma ali ne. Zgodovina socializma pozna nešteto odličnih sodrugov Cankarjeve vrste, ki pa jih nihče ne odklanja kot nepravih socialistov. In če socializem danes Cankarja šteje za svojega, ima do tega pravico, vsekakor večjo, kakor je tista, s katero ga urednik tako trdovratno prišteva h katolištvu.

Toda tudi socializmu je pripadal Cankar le deloma, samo kot političen človek in še kot človek, ki z občutljivim in pravičnim srcem ve za krivični in nečloveški red v družbi. To njegovo srce pa je poleg tega živelo še življenje in še sto življenj, ki so preintimna in preskrivnostna, da bi jih dosegel hrup družbenih gibanj in prevratov. V teh življenjih je Cankar poznal in ubogal samo glas svoje narave in mu sledil brez ozira na kakršnekoli dogme in doktrine. Ta glas mu je govoril, da resnica zanj še ni ne raziskana ne razodeta in da naj jo išče sam in po svojih potih. Ravnal je tako. Bil je svoboden um, svoboden do temeljev svoje narave. Taka je edino prava pripadnost k svobodumnosti, ki je

večna smer velikih duhov, in če jo v političnem svetu razglašajo in predstavljajo še tako nevedne skupine in stranke.

Opozoril sem že na dejstvo, da posegajo marksizem, naprednjaštvo in katolištvo v dve sferi: v sfero svetovnih nazorov in v politično področje. Če naj glede obeh ravnin odgovorim na vprašanje, ki stoji v začetku tega poglavja, moram reči: kot političen človek je bil Ivan Cankar socialist, kot mislec in kot moralno bitje pa je bil svoboden in napreden um. Katoličan ni bil v nobeni sferi in nikakor. Bil je v najčistejšem pomenu besede napreden svobodoumnik, obdarjen s tisto prvobitno naprednostjo, ki goni kolesje človeških kultur, ki je starejša, kakor sta katolištvo in marksizem, in ki bo tudi oba preživela. Obdarjen je bil z naprednostjo samobitnih človečnosti, ki ne morejo v najvažnejših rečeh privzemati ničesar tujega in že izrečenega, marveč morajo sami izumljati razlago svojemu življenju, pri čemer ustvarjajo nove in nove miselnosti in povzročajo proces, ki ga imenujemo — napredek.

RAZGOVORI

ANTON OCVIRK

V teh razgovorih ne bom samo prikazoval miselnosti nekaterih znamenitih duhov naših dni, ne bom zgolj mrtvo obnavljal njih izpovedi, ampak bom skušal prodreti z razmišljanjem o osebnosti in njeni svojskosti preko videza v njena idejna in duhovna izhodišča. Svoj pravi vir imajo tedaj ti razgovori predvsem v osebnosti sami, v njeni človeški in idejni celokupnosti, a izhajajo obenem tudi iz mojih najosebnejših doživetij njenega duševnega in telesnega obraza, iz občutij, čuvstev, spoznanj in doumetij. Pri razgovoru sem namreč lahko nemoteno doživljal ustvarjalca samega v besedi, glasu, melodiji, v gibu, barvi, nasmehu ali pa celo v molku, v nenadni, komaj opazljivi zamišljenosti; doživljal sem ga v vzdušju njegove delovne sobe, med knjigami, slikami in drugimi malenkostmi, ki jih poznam morda iz knjig ali opisov. Vse to priča o načinu ustvarjalčevega mišljenja, pripoveduje o posebnosti njegovega ustvarjanja, razlaga potek njegovih misli, razkriva to, kar je najtesneje zvezano z njegovim telesnim in duševnim življenjem. — Naslednji razgovori pa vendar niso nikake obsežne, zaključene celote, ampak so prav za prav le obrisi, bežni opisi najznačilnejših posebnosti velikih mož, so odlomki iz njih velikega in bogatega življenja.

ALEKSEJ REMIZOV ALI SKRIVNOST ČLOVEKOVE USODE
IN SVETA

„Komaj se človek rodi, že je obsojen. Vsi smo od rojstva obsojeni in vendar živimo — obsojeni živimo in pozabljamo na smrtno obsodbo, ker ne vemo za uro.“
„Sestre v Kristu“.

Na prelomu ruske dekadence se je ob Bloku in Bjelem svojevrstno izoblikoval eden najzanimivejših sodobnih ruskih pripovednikov, v globine in pravire narodnega mita poglobljeni mistik, po socialnih prevratih oplojeni simbolični realist, Aleksej Mihajlovič Remizov. S slogovno samoniklostjo, jezikovno klenostjo, s pristno narodno izraznostjo, ki jo je črpal iz svoje najbližje okolice: iz polmeščanskega vzdušja, iz kmečke metaforične prvotnosti in iz arhaičnega mitološkega besedja, je izredno oplodil moderni ruski pripovedni jezik in pričel posebno slogovno smer, ki jo po njem nadaljujejo njegovi stilni učenci: Zamjatin, Fedin, Zajcev, Leonov, Piljnak, Prišvin. Njegovi spisi pričajo o neumornem jezikovnem oblikovalcu, strastnem iskalcu pristne besedne lepote in izrazne globine.

Remizovu pa stil ni le nekaj zunanega, v tipičnosti izraza išče čustvenih, miselnih in celo idejnih podlag za svoje bajke, črtice, novele in romane. Z arhaizmi, s prepesnitvijo preproste narodne dikcije (zbirka črtic „Ruske žene“), s simboličnimi izrazi, s figurami, metaforami, izreki, s svojevoljnimi tvorbami, z neologizmi ali s preobrazbo tujk ustvarja posebne estetične pripovedne vrednote. Ta strast za tipičnim izrazom ga je vedla od lagodne pripovedne proze do temotnih starinskih, mitoloških virov, do primitivnega narodnega blaga, do bajeslovnih izročil, ljudskih spevov, vraž, bajk, izpovedi, verovanj, do globin instinktivne ljudske domišljije, ki se je na tak poseben način izživljala v legendah, apokrifih, epih, pesmih, spevih, igrach, aforizmih in drugem folklornem blagu.

Remizov je umetniško zrasel iz tega mitološkega sveta ruske tvorne domišljije o zlih duhovih, svetcih, božjih možeh, skrivnostnih mimoshodcih, temotnih zlotvorih, breztelesnih duhovih, ki se plazijo za človekom v stoterih oblikah, razburjajoč ga in mu kot môra legajoč na dušo. Ta svet slovanske prirodne mitologije imenuje Remizov „nevidni svet“. V knjigah „Za solncem“, „Proti oceanskemu morju“, „Polnočno solnce“ govori o svojih prijateljih iz tega „nevidnega sveta“. O misteriju

človekovega življenja pa je napisal knjigo „Zga“, kar pomeni v sanskritu „čutiti“. Iz starinskih pergamentov, papirjev, izročil in zapisov priklicuje v lahno simboliko odete pravljice o čarodejih, besih, gozdnih in poljskih duhovih, o čarovnicah, temnih silah, ki spe v ljudeh („Samofa“). O tem pripovedujejo njegove knjige „Ruska verovanja“, „Ruske pravljice“, „Ruske žene“. Iz izročil ruske davnine črpa snovi za igre, kratke speve, kratkočasnice („Posolon“, 1931, „Za kratek čas in za zabavo — ruske pravljice“), ljudska verovanja v svetnike, tolmačenja sveta, neba, zemlje, svetega pisma, Kristusovega in Marijinega življenja („Zlata veriga“, 1913). V knjigi ruskih legend „Stella Maria Maris“ je mnogo vzvišenega patosa, besedne retorike in pristne ljudske naivne predstavnosti. Črtice so polne preprostosti, ritmičnega ponavljanja besed in podob, ki je lastno Remizovu. Vse že do podrobnosti znane sveto-pisemske zgodbe dobivajo tu po svojevoljni ljudski domišljiji nove lepote in novo privlačnost. „Sedem let je hodila Marija v šolo. Na dan Marijinega oznanjenja je sedela v razredu in videla: angel prihaja k nji z rožo in ji pravi: Povonjaj to rožo!“ V narodni modrosti je vir Remizova novel o trpljenju vseh bitij, zvezd in človeka („Svetotajstveni kamen“), v legendarnosti vsebina del „Legende o Carigradu“, „Herodijadin ples“, „Srd preroka Elije“, „Limonar“ (1907) in „Brez zavetja“. Indoevropska mitologija je oplodila njegovo veliko zasnovano delo „Poslednja sodba“, ki obsega do sedaj že „Sibirske pravljice“, „Kavkaške pravljice“, „Tibetanske pravljice“ in „Kabylske pravljice“.

To vtapljanje v preprosta ljudska verovanja, v privide, groze, slutnje, tegobe, ta pripovedovanja o hudičih, ki žde ob pečeh, ali pa blodijo po samotnih sobanah, o brezupnih stiskah duše, ki trpi od brezobličnih senc, pričevanja o drugem, skrivnostnem življenju telesa po smrti, ves ta na videz zgolj folklorni in bajeslovni svet Remizov krepko oživlja z močno tvorno fantazijo in ga obžarja z magičnim simbolizmom, slikajoč brezmejno skrivnost človekovega življenja in tajinstvenost nevidnega sveta. Za vsemi temi arhaičnimi, mitološkimi, vražarskimi zgodbami in liki išče Remizov podtalnih virov človekovega mističnega, instinktivnega duševnega življenja, porajajočega se iz skrivnostnih pratemot netelesnega sveta. Iz vseh teh neštetihih drobcev bi rad izobličil tisti najprvotnejši človekov duhovni obraz, ki ga danes skrivamo za racionalistične ideologije, materijalistične nazore, za mehanične izume svetovnega modernizma. Prodiranja preko zunanjega videza v notranjo resničnost stvari, v podtalno globino in zagonetnost življenja, v mitološka žarišča ljudske podzavestne tvornosti razodevajo poseben življenjski in umetniški nazor Remizova, ki hoče najti mimo navidezne življenjske proble-

matike pravire najbistvenejših človeških strasti, češčenj, bojazni, dvomov in upanja. In prav s tem nadaljuje na svoj način pot svojih velikih vzornikov: Gogolja, Leskova, Tolstega in Dostojevskega. Toda za sodobnost Remizov ni odmril — o tem priča mnogo njegovih realističnih del —, le pojmuje jo na svoj način, prežarja jo z minulostjo, s temačno, vizionarno simboliko. Remizov je vendar pisatelj dvajsetega stoletja, ni brezkrven prepesnjevalec minulosti; ne, preteklost mu je samo posebna sestavina sodobnosti. Vse vodilne misli njegovih del pa se prav zato spajajo v tole središčno vprašanje: Kakšna je človekova usoda in usoda sveta?

Prehod iz bajeslovne tvornosti v realističnejšo pripovednost tvorijo pri Remizovu njegove *sanje*. Sanje so poseben, mojstrsko dovršeni svet njegove umetnosti, skoro do podrobnosti realen, a vendar odtegnjen razumski domišljenosti, navidezno jasen, a vendar poln temnih pomenov in slutenj, v pripovedovanju skoraj plastično otipljiv, a pomaknjen v megleno obrisnost, poln dnevnega dogajanja, ki pa se spreminja v polmrak, kjer se zde predmeti in stvari kakor plašne, iz vročične groze prebujene sence. Te sanje so prav za prav simbolične vizije brez določne, umsko domišljene simbolike, so čuvstvena sanjska gledanja, neke medle slutnje s tragično poanto na dnu, so dogajanja, ki se vrše v večdimenzionalnem prostoru, v svetu druge vzročnosti. „*Bedna usoda*“ je naslov njegovi zbirki sanj; to so kratke, izredno enostavno pisane črtice, ki učinkujejo prav zaradi svoje prirodnosti, nenačičkanosti, nepatetičnosti.¹ Celo v Remizova romanah, realističnih povestih in novelah tvorijo važen sestavni del sanje, s katerimi se junak notranje lahko sprošča, ko tiplje za slutnjami kakor za telesnimi liki.

Romani Alekseja Remizova so mozaično sestavljeni iz realizma, ki se včasih sprevrže celo v naturalistično opisnost, sanjske podzavesti, bajeslovnih vrinkov, bolečnih duševnih analiz, so nekake zbirke dolgih opisov posameznih človeških življenj, nanizanih okoli vodilne misli ali osebe. Posebnosti njegovega stila so liristični vodilni akordi, ki se v presledkih smiselno ponavljajo in ustvarjajo poseben vtis. Zgradba romana je porojena iz instinkta, zato so nekatera njegova dela v kompoziciji svojevoljna, neuravnana, a tem bolj neposredna. — Remizov neprestano izpoveduje človekovo nemoč, usodnost njegovega življenja, prodira v podtalne hrame duš, iščoč globino življenjske usodnosti, v motne verske svetove, da bi tam dojel vso neizbežnost človekovega trpljenja; odtod

¹ V nemščini so izšle v njegovi knjigi novel „Prinzessin Mymra“, 1917, G. Kiepenheuer Verlag.

vodilna misel njegovih del — tragični pesimizem. Življenje njegovih junakov se vsa nujno skončavajo v smrti, v samomorih, umorih, so tedaj dosledni zaključki takih duševnih ustrojev: ujeti v protislovja stremljenj in moči se ne morejo drugače izmotati iz mnogoterih duševnih zagat kakor s smrtjo. Že prvi roman A. Remizova „*Ribnik*“ (1905) kaže vse pisateljeve značilnosti. Iz ozadja, ki ga tvori kronika moskovske trgovske družine, iz apokrifnih skic se izmotava tovarniški milje sodobne Moskve. V usodno prekletstvo ujeta življenje štirih otrok vodi neka nevidna sila v tragično smrt; najstarejši morda uniči dušo, da ohrani življenje. Remizov razmišlja tu nad usodnostjo zlega, izprašuje se, ali ni že v otroka vrojeno zlo, ali ne izvira iz davnine, iz legendarnih dob? V naslednjem romanu „*Ura*“ se je Remizov simbolno še bolj razbohotil in idejna osnova njegove miselnosti — vprašanje po zlu — je še bolj poudarjena. V teh „popotovanjih po zapuščenih mestih“ — kakor označuje pisatelj ta svoj roman — je hotel avtor zajeti skrivnost mesta v vsej njegovi mnogoličnosti in v osrednji misli dela je razpredel globoko filozofsko simboliko. Mlad, telesno pohabljeni deček Kostja Klačkov sanja o tem, kako bi ustavil čas. Visoko v zvoniku, kamor hodi urejevat uro, razmišlja o brezčasnosti, o življenju, o svoji veliki moči nad ljudmi. Z ustavitvijo časa in tragičnim koncem se simbolika zaključí. Zlo je nujno, neizogibno, usodno, ujeta je v človekovih strasteh in nagonih, nedoumno na dnu, a razumljivo.

V romanu „*Sestre v Kristu*“ (1910) se pisateljeva simbolika še neprimerno bolj poglobi in njegova miselnost do podrobnosti izpove. Razmišljanje o osebni usodnosti se simbolno razširi in zaobjame v sebi usodnost vse revne in trpeče Rusije, ki jo je pisatelj zbral v hiši Burkova. To so majhni, neznatni ljudje, ki stanujejo v tesnih, neudobnih stanovanjih: čevljarji, krojači, peki, frizerji, šivilje, delavci pri vodovodnih napravah, električni monterji, dekleta s prospektov in iz čajnic, cirkuški klovn Vasilij Aleksandrovič, ki se je pri padcu pohabil, njegov brat, baletni plesalec Sergej Aleksandrovič, Odonija Ivanovna, ki vidi ponoči v sanjah škorpione in kameleone, kako sedijo na stenah oblečeni v frake in migajo z repi, ki so sedaj smaragdno rdeči, sedaj purpurni kakor ledenomrzla večerna zarja. Tam stanuje Akumovna, ki razlaga Odoniji Ivanovni sanje in meče zvečer kvarte; ona ve, kaj se dogaja v onostranstvu, saj je bila tam in pretrpela svojo trnjevo pot. Tam je Vera Nikolajevna, blede, slabotna, njene oči so kakor izgubljene oči okrog blodeče svete Rusije, in prepeva čudno pesem o sedmih divjih bikih; in Veročka je tam, ki sanja o veliki igralski slavi, sanja in se vdaja vlačuganju. „Prihodnje leto boste videli, vsej Rusiji bom pokazala, kdo sem!“ Ponoči

se vzbujajo tu kriki, dogajajo se čudne stvari, ljudje umirajo od neznane groze. Sredi tega vzdušja živi Marakulin, osrednja postava romana, razmišlja o svoji usodi in neprestano grize vase. Njegovo življenje se je razklalo prav tisti hip, ko je bil odslovljen iz službe zaradi neznatne napake v računskih knjigah; prejšnji mir je izginil in ves svet je sedaj pred njim poln skrivnih smislov, resnic in pomenov. Tam spodaj na dvorišču se zvija potolčena mačka Murka, ki je padla s petega nadstropja, mijavka in obrača oči kvišku, kakor bi nečesa prosila. Nenadoma se je Marakulin jasno zavedel, da je Murka že večkrat mijavkala in ne samo včeraj, ampak da mijavka že vseh pet let in ne samo tu na Fontanki, na dvorišču hiše Burkova, ampak tudi na Nevskem prospektu v Petrogradu, ob cerkvi Vstajenja, kjer se je rodil, sploh povsod, kjer kdo živi. „Zraka mi dajte! je mijavkala Murka, kakor bi ji bilo dano govoriti: zraka mi dajte! in valjala se je po kamnih, obračaje prošeče oči kvišku k oknom.“

Marakulin sanja divje, bolne sanje, sanja o kragulju, ki ga pritiska k tlom, sliši šepetanja in zdi se mu, da ga zalezujejo ljudje. V teh grozah, samotrpinčenjih in patološkem trpljenju se dokoplje do spoznanja o usodnosti krivde: „Kdor izpolnjuje vso postavo, a jo le v eni sami stvari prekorači, ta je vsega kriv.“ Toda iz tega usodnega sklepa, iz te grozotne miselne mrzlice se reši z novo miselno dialektiko, z novim osebnim očiščenjem, s teorijo o nujnosti krivde: „Nekdo mora izdati, da z izdajstvom sprostí svojo dušo in živi na svetu kot on sam, drugi mora ubiti, da z ubojem razkrije svojo dušo in umrje vsaj kot on sam; on pa je najbrže moral izdati pobotnico, a ne osebi, ki bi ji pripadala — da je razkril svojo dušo in da živi na svetu, ne sicer več kot katerikoli si že bodi Marakulin, ampak da vidi, sliši in čuti kot prav ta resnični Peter Aleksejevič Marakulin, on sam.“ Tako je govoril Marakulin prvi dan po ozdravljenju, v tem je našel opravičilo in pravico za svoje življenje.

Toda pred usodnim razkrojem njegove duše in njegovega življenja ga ne obvaruje nobena dialektika več. Spoznanje, da je krivda nujna, ga je kljub navidezni odrešilni moči vendarle logično vedlo v poslednje, tragično bojevanje s seboj in svetom, razprlo mu zadnje globine življenja, ki pa jih dojema že nenormalno. V tej skrajni napetosti čutil se je zakrknila njegova duša v omotična strmenja, v patološka ždenja, v dolge, simbolične sanjske vizije, ki se sprevrtaajo v temotna razodetja o bodočnosti ruskega naroda in o lastni bodočnosti. Povsem je Marakulin že skoro odmril realnemu življenju in čim bolj odreveneva v sebi, tem abstraktnješe in simboličnejše so njegove misli. Vsa bridkost njegove usode se mu nekoč izlije po dolgi blodnji po Petrogradu v naslednji

cinični sarkazem. „Peter Aleksejevič,“ pravi, obrnjen proti spomeniku Petra Velikega, „Vaša carska Milost! Ruski narod pije konjsko gnojnico in si pridobiva naklonjenost Evrope s poldrugim rubljem s kumarcami. Več nimam povedati!“ Dosledni konec tako notranje razrvanega življenja je samomor in Marakulin se v duševni omotici vrže skozi okno na ulico.

V romanu „*Peta šiba božja*“ je izpraševalni sodnik Bobrov inkarnacija značilnega ruskega stremljenja po preosnovanju socialnih temeljev. V njem je Remizov simbolno zajel iskanje novega, srečnejšega življenja na zemlji, ki pa se je tako samosvoje izzrcalilo v nekaterih posameznikih po prvi revoluciji (1905). Bolestnejše, pripovedno trpkije so njegove simbolične vizije, kjer slika ob človekovi osebni tragiki tragiko dobe in naroda, kjer riše temotno demonično prihajanje velike revolucije, ki prede kakor „neka nevidna, blazna roka na razžarjenem brezoblačnem nebu nekako dušečo, ognjeno predivo“. V črtico „*Požar*“ je združil raznotere slutnje nečesa strašnega, neopredeljivega s fantastičnimi izmišljotinami pripovedovalcev, z vso grozničavo protislovnostjo misli in čuvstev, ki jih vzbujajo trenutki pred viharjem, vse pa je nato odel v zamolklo črn pesniški patos. V noveli „*Pjetušok*“ je mojstrsko prikazal predviharne občutke, popisal čas pred revolucijo in njen nastop. V dečku Petjki, ki mirno živi s staro materjo in majhno kokošjo, edinim njunim bogastvom, v kletnem stanovanju in ki ga ustrelji patrolja vojakov, je simbolno naslikal strahoto predrevolucije. V obsežni knjigi slik, opazovanj in prizorov „*Razviharjena Rusija*“ je popisal vse nadčloveške grozote velike ruske revolucije: strah, glad („*Lačna pesem*“), bolezni, ognje, nasilja, razkropljene družine, mrtve mestne ulice, zapuščenega človeka sredi noči, umirajoče, blazneže, umore, zločine, upanja in verovanja. V knjigi „*Ognjena Rusija*“ pa je izpovedal nagrobni govor stari Rusiji (1905) in blagoslovil novo, iz razvalin vstajajočo Rusijo.

Tudi v obsežni trilogiji „*Olga*“ — romani „*Na sinjem polju*“¹, „*Usoda*“ in „*Ognjeni gobec*“ — popisuje predrevolucionarno Rusijo, visokošolske marksistične krožke v Petrogradu, socialne probleme, a predvsem je delo zanimivo kot oris ženske duševnosti, kako prikazuje Remizov zgodnji predstavniki svet mlade Olge („*Na sinjem polju*“), njeno duševno rast, prehod iz fantazijske bujnosti in naivnosti v mrzlo in stvarno resničnost, slednjič, kako naslika Olgo kot ženo in njen konec. Kako mojstrsko ume Remizov prikazovati otroški duševni svet, otroško domišljijo, prva razočaranja in željo po pravljicni daljavi, priča pla-

¹ Roman „*Na sinjem polju*“ je izšel letos v slovenščini.

stično pisana novela „*Princesa Mymra*“. Posebno rad pa Remizov oblikuje demonične, čudaške moške tipe, ki mrko žde v svojih duševnih svetovih, v čudnih patoloških stanjih. Tak je Aleksander Petrovič, oče mlade Olge v romanu „*Na sinjem polju*“, čudak, na pol blazen neuravnovešenec, ki se mu prikazujejo hudiči in drugi nadnaravni stvori. Tak je Pjotr Nikolajevič v povesti „*Žrtev*“, temačen, molčeč, nepriljuden, edino njegovo opravilo je, ogledovati si mrliče in klati perutnino. Vsakega mrliča na svojem obsežnem posestvu obiše prvi in presedi pri njem ure in ure, ne da bi umaknil pogled od njegovega obraza. Tak je Sergej Sergejevič Verzejev v noveli „*Hudiča je klical*“, ki strmi nekam vase, ne govori več, samo mrko preždeva vse dneve in noči. Tudi njemu se prikazujejo hudiči, prikazujejo se mu mrliči, mrtvi oče, neznana bitja, ki ga tirajo v grozno, nenaravno smrt.

Za vsemi temi obrazi, usodami, sanjami, grozami, vražami, bajkami, vizijami, izpovedmi, trpljenji, blodnjami, razglabljanji slutimo demonična snovanja razbičane domišljije tega razbolelega ustvarjalca, vso podtalno razvalovljenost in trpkost njegove duše, vso razklano usodnost njegovega življenja. V spisu „*Rémizov o samem sebi*“ — „*Rémisov raconté par lui-même*“, izišlem leta 1924. v francoski literarni reviji „*Flambeau*“ — razlaga iz svojega imena simbolni smisel in vsebino svojega dela. Ime „*Rémizov*“ je namreč nastalo iz besede „*rêmes*“ in pomeni v starih ruskih božičnih pesmih ime neke mitične ptice. Aleksej Remizov (rojen leta 1881.) izhaja iz mogočnega „*temnega kraljestva*“, iz moskovskega trgovskega stanu, kjer je že od prvih početkov vsrkaval vase vsa bajeslovna izročila ruske davnine. Njegova rodbina pa je kmalu obubožala in tako je bil prisiljen že v zgodnji mladosti živeti v velikih težavah in neprilikah. O svoji mladosti pripoveduje, da je potekala zraven neke fabrike med delavci, vagabundi in cestnimi fantalini. Vzgojen je bil strogo religiozno, zelo zgodaj je spoznal liturgične kulte pravoslavne vere, mnogo je popotoval po božjih poteh od samostana do samostana in s tem spoznaval navade božjepotnikov, dušo ljudske vere, ki se odraža v legendah, božjih spevih in ustnih izročilih.

Po dovršenih gimnazijskih študijah se je vpisal na filozofsko fakulteto moskovske univerze, poslušal predavanja iz ruske zgodovine, se podrobneje bavil z nacionalno ekonomijo, finančnimi vedami, socialnimi ideologijami, z marksizmom ter čisto filozofijo. V seminarjih je pisal razprave o gospodarskih vprašanjih in o statistiki, razen tega pa je ustanavljal delavske krožke in društva. Zaradi tega je bil najprej

izgnan v neko gubernijo, nato pa je pretrpel z drugimi inteligenti težke pohode v Sibirijo. Ko se je vrnil, je bil dozorel človek in dognan pisatelj z jasnimi spoznanji in cilji v sebi. Spomine iz zopora in svoj popotni dnevnik je objavil v knjigi „Baranki“¹, veliko epopejo doživetij iz zaporov pa je objavil v knjigi „Maurica“. S svojo ženo, Serafino Pavlovno-Dovgello, je študiral tudi arheologijo in napisal knjigo „Rusija v napisih“, pripovedno, nezdgovinsko delo, ki sicer nima junaka, a je povsem stilizirano v narodnem duhu.

Odtlej je svoje življenje popolnoma posvetil pisateljevanju in gromadil delo na delo. Mimo proze pa je pisal tudi poetične speve, dramatične prizore in igre. Za gledališče se je Remizov zanimal že v mladosti, pravo razodetje pa je bil zanj Shakespeare. Iz vsebine nekega poetičnega apokrifa je napisal tri nekako mistično simbolične igre. V prvi „Služba hudičev“² nastopajo le simbolične postave: življenje, smrt, demon Aratir, hudiči, zli duhovi, puščavnik in vsakovrstne mitične postave. Prav tako nastopajo diabolične sile v drugi igri „Judeževa tragedija“ in v tretji „Pogumni Egorij“. Prvi dve igri so vprizorili v Petrogradu, a zadnjo v Moskvi. Dramo „Kralj Maksimiljan“ so igrali železniški delavci in vojaki rdeče armade, spremljani s harmoniko. Razen tega je Remizov napisal še baletni cikel, trilogijo „Nejade“. Za prvi del cikla „Alalej in Lejlja“ sta napisala glasbeno spremljavo komponista A. Ljadov in A. Kankarovič, balet je bil večkrat vprizorjen v Moskvi. Drugi del trilogije „Jasnja“ pa je uglašil Grečaninov in v glavni vlogi je nastopila Preobraženskaja, tretji del baletnega cikla ima naslov „Žareča roža“. Razen tega je Remizov prevel v ruščino še drame Maeterlincka, Rachildea, Gidea, Schaffa, najbolj mu je ugajal Grabbe, a njegov prevod Grabbejeve igre „Scherz, Satire, Ironie“ je bil zaplenjen in rokopis uničen. S pomočjo Meierholda in Baltrušajtisa je prevel knjigo Rodeja „Hauptmann in Nietzsche“. Po revoluciji (po letu 1918. do 1921.) je mnogo pisal za gledališče in v tem času je napisal knjigo „Nabarvani obrazi“. Remizov pa je tudi mislec in esteta, ki razmišlja o ruski umetnosti in o svojstvenostih velikih ruskih pisateljev. Napisal je dokaj esejev o Gogolju in njegovi umetnosti, o Dostojevskega psihologiji, o Tolstem, o Turgenjevu („Sanje pri Turgenjevu“, izšlo nedavno v „Ruskem arhivu“) in o evropskih velikih možeh.

Leta 1921. je moral bolan in telesno uničen zapustiti Rusijo. Nastal se je v Berlinu kakor mnogo drugih ruskih intelektualcev. Svoje živ-

¹ Baranki so verige, s katerimi privežejo v Rusiji kaznjence h kaznjencu.

² V francoščino jo je prevedel Pitojev leta 1922.

ljenje v Berlinu, vtise in občutke je popisal kesnjeje v noveli „Strah“, ki je izšla leta 1928. v švicarski literarni reviji „Neue Schweizer Rundschau“, in še v nekaterih drugih črticah in novelah. V tem času so Nemci prevedli mnogo njegovih knjig,¹ spisali o njem dokaj esejev in člankov in priobčili mnogo njegovih krajših spisov v velikih revijah: v „Die neue Rundschau“ leta 1922. „Ruske legende“, „Potovanje Matere Božje po kraljestvu muk“ in med mnogimi drugimi izredno zanimivo novelo „Križi“ (1924), kjer se značilno kaže njegov tragični pesimizem in osebna bolečina. „Temno je moje življenje“, piše. „Sam sem ostal na svetu, nikomur v korist. Pa saj tudi jaz ne potrebujem nikogar. V enolično zoprnem delu preživljam svoje dneve, da bi bil vsaj še z nečem privezan na zemljo. Ljubi Bog, rad bi umrl. Najvažnejša stvar je ta, da nikjer ne vidim nobenega svetlobnega utrinka, nobenega izhodišča — tako pusta ravnina leži pred menoj, neskončna, nepregledna.“ V „Neue Schweizer Rundschau“ je še prispeval živalsko svetniško legendo „Das Dankgeschenk des Luchses“ (1931), novelo „Strah“, legendo „Oči“ in še mnogo drugega. V reviji „Deutsche Rundschau“ je izšla leta 1924. izredno zanimiva daljša novela „Von hinnen gegangen“ o nekem vojaškem, duševno na pol bolnem čudaku, ki se nenadoma obesi. Mnogo črtic, novel in daljših spisov je izhajalo v najrazličnejših nemških literarnih časopisih.

Meseca novembra leta 1923. se je Remizov poslovil od Berlina in se preselil v Pariz, kjer živi v bližini svojega prijatelja, znamenitega filozofa Leona Šestova, že skoraj deset let. Tudi Francozi poznajo Remizova precej dobro iz esejev in člankov o njem² in iz prevodov „*Sur le camp d'azur*“ (Plon), „*Pierret*“ („Edition de la Pleiade“), „*Les Soeurs de la croix*“ in še iz prispevkov, ki so izšli v literarnih revijah (leta 1924. n. pr. v „*Revue de Geneve*“ poleg mnogih črtic in novel

¹ Že leta 1913. je bil v nemščino preveden Remizova roman „*Schwester im Kreuz*“, 1917. leta so prevedli zbirko njegovih novel in sanj „*Prinzessin Mymra*“, kesnjeje še naslednje knjige: „*Legenden und Geschichten*“ (1919), „*Russische Frauen*“ (1923), „*Altrussische Legenden*“ (1923), „*In blauem Felde*“ (1924), „*Die goldene Kette, Weltpassionen*“ (1923), „*Die fünfte Plage*“ (1925) in leta 1928. zbirko legend „*Stella Maria Maris*“.

² Že leta 1912. je govorila o Remizovu zelo obširno Myrra Lot-Borodine v razpravi „*Le Roman russe contemporaine, 1910—1912*“ v znanstveni reviji „*Revue de Synthèse historique*“. Kesnjeje so pisali med drugimi o Remizovu: André Pierre „*A. Remisov, Romancier russe*“ (v „*Le Crapouillot*“, 1924), Georges Chklaver „*Alexei Remisov*“ (v „*La vie des Peuples*“, 1924) in H. Mirrlees „*L'art de Remisov*“ (v znanstveni reviji „*Journal de Psychologie*“, 1926).

prevod drame „L'office des Diables“, v periodični zbirki „Le Roseau d'or“ leta 1927. legenda „La Passion de la Vierge“, v knjigi „Scènes de la Revolution russe“ sta izšli črtici „Etoiles“ in „Chanson de la faim“) in v mnogih drugih revijah, kakor „Nouvelle Revue française“, „Les Nouvelles littéraires“, „Flambeau“ itd. Danes je Remizov znan po vsej Evropi, v Angliji so prevedli njegove romane „Peta šiba božja“, „Ura“ in mnogo drugega, Italijani, Bolgari, Madžari ga poznajo po romanu „Sestre v Kristusu“ in mi po romanu „Na sinjem polju“.

Nedeljski večeri, ki sem jih bil prebil pri Remizovu, v njegovem literarnem krogu, so mi odprli marsikatero skrivnost njegovega ustvarjanja in mišljenja, marsikatero posebnost njegovega človeškega in umetniškega življenja in me notranje neizmerno oplodili. Mnogo globokoumnih misli in zanimivih razsojanj tega ruskega mistika sem si zapisal, ker ne hranijo v sebi le mnogih spoznanj in resnic, ampak za nas važnih opozovanj, označb in sodb.

(Dalje prih.)

PESMI BREZ NASLOVA

V I N K O K O Š A K

V se poje v meni v trdih ritmih,
 srce in duša spajata se v disakord,
 ljubezen divja v mojem srcu klije,
 ko nam usoda trnjeven venec vije —
 med nami pa je vsak še s sabo sprt.

Opajamo v slasteh se svoje bolečine
 in pojemo v nočeh brez sna ljubezni himne —
 a okrog nas vse gine, gine.

Mi vsi samo čakamo,
 čakamo novih zarij, pa jih od nikoder ni;
 od jutra do večera v naših srcih upanje tli,
 pa vendar jih ne dočakamo.

Včasih si mislimo:
 morda pa smo samo orači, ki orjejo,
 da nekdaž naši sinovi požanjejo,
 za kar se očetje zdaj bijemo.

Potem pa spet v nas obup plane,
da kričimo od bolečine v gluhe noči,
in prosimo vse ljudi pomoči,
in strah nas vse objame.

Crni oblaki so prepregli moja obzorja,
obup je po mojih njivah posejan,
ladje hrepenenj blodijo čez brezmejna morja,
pa jim ni nikjer odprt pristan.

V meni sta ljubezen zamrla in srd,
življenje me je skovalo, da sem brezobličien in trd,
niti nasmeha nimam za nikogar več;
upanje — prazna pena, ne poznam ga več.

Nekdaj smo si tovariši bili,
še več — bratje,
danes drug mimo drugega beži,
komaj da še pozna te.

In vendar: ali je res vse to tako strašno,
ali pa smo se spremenili samo mi,
ali res v nikomer več ogenj ne tli,
da bi se zagnal, pa naj bo v pekel ali nebó.

SREČA NA VASI

K R A N J E C M I Š K O

Tisti večer je doma večerjal. Poslušal je Veronino pripovedovanje. Ves čas je občutil ironijo nad seboj. Prav zato, ker mu je bilo to pripovedovanje nekoč tako prijetno in drago, zdaj pa tako tuje in zoprno. Toda on ni imel niti moči, da bi ji rekel, naj preneha. In kadar se je ozrl na njeno kmečko telo, ga je navdal neki gnus.

„Kaj ti je, Vanč, da si tako slabe volje?“ je dejala nežno. To ga je vrglo skoraj iz ravnovesja. Zdaj še sprašuje. In kako sprašuje! In „Vanč“ mu pravi, kakor kmetu, dočim je za učiteljico „Ivo“. Če bi mu vsaj Ivan rekla —. Potem sta večerjala. On ni jedel in je odložil žlico, Verona pa se ni dala motiti, ker je bila lačna od dolge poti.

„Postelji nama“, je velel čez čas.

„Eno blazino vzamem zase, da ne bo tako trdo.“

„Skupaj nama postelji —“.

„Saj ni treba,“ se je izgovarjala, „če ti ni prav.“ Na njegov pogled pa je vendarle ubogala. „Kje boš ti? Pri steni?“

„Kjerkoli.“

Ko je ugasnil luč in se vlegel, ga je pokrižala kakor nekdanj.

„Še vedno ne moliš?“ je vprašala.

Obrnil se je k steni in ni odgovoril.

Drugega dne Verona ni odšla domov, temveč je ostala še skoraj ves teden. Kuhala je, pospravljala, mu oprala perilo. Ves dan je delala in ves dan pela.

*

Tako ni bilo naposled nič čudnega, če je Verona bila v pozni jeseni že prava gospodinja v tajnikovem domu. Tedaj ni več prišla v dolgi janki in s predpasnikom prav gor po prsih, temveč je nosila kratko krilo, da so se ji videle noge skoraj do kolen, in predpasnik si je zavezovala samo še doma. Tudi robec si je sprva zavezovala samo v kuhinji. Hodila je sicer še s tistim kmečkim korakom, malce dolgim in zavlečenim, tudi v rokah je bila še kmečka okornost, vendar so jo ljudje klicali za gospo, kar ji je prijetno delo. To pa ne morda zaradi tega, da bi hotela tako pokazati, da je kaj več, temveč zaradi imena samega. Pri kmeticah ni kazala nikake nadrejenosti in če je kam prišla, je sedla na prag kot prej in govorila kot druge ženske. Seve, če je prišel kak gospod, je skušala govoriti v književnem jeziku. Zaradi tega je že prej doma prečitala nekaj zvezkov Slovenskih večernic, ki jih ji je poslal on iz mesta, in to ne morda zaradi vsebine, temveč zaradi jezika. Sicer ji pa vsebina tudi ni povsem ugajala. Tudi ljubezen v teh knjigah je ni zadovoljila, ker je bila nekam „čudna“, menda preveč omledna. To pa ne morda zaradi tega, ker je sama hrepenela po kakšni strastni ljubezni, po izživljanju, nego ker se ji je zdelo, da se ljudje drugače ljubijo, bolj naravno. Ljubezen je res nekaj naravnega; sicer polna sanj in lepih misli, ampak nekaj preračunanega skoraj, preišljenega. Nekaj podobnega skoraj je doživela njena prijateljica. Ni hotela fanta, ki je hodil za njo; on pa, namestu da bi bil nesrečen ali da bi celó šel v svet, jo je kratkomalo pretepel in potem ga je že rada imela. Zdaj pa že dve leti srečno skupaj živita.

Pa to so postranske stvari, ki jih je naposled in vsakemu človeku več kot dovolj.

Bila sta srečna. Ta sreča je bila nekaj tihega, skromnega, na pol v sanje bodočnosti odeta, in samo del je bil v zdanjosti, v zavesti, da sta skupaj in ju ne more nič ločiti. Ta sreča ju je prve dni naravnost omam-

ljala, da sta se skoraj pootročila. Šele čez teden dni se je življenje nekako uredilo. On je dopoldne spet sedel v pisarni med akti, dokazoval kmetom to in ono stvar ter jih prepričeval na podlagi zakona. Žena pa je medtem pospravljala in kuhala. Samo včasih je stopila k oknu, da sta se srečavala s pogledi, kar je bilo lahko, ker je bila pisarna prav nasproti sobi. Tiho sta se nasmehnila drug drugemu, ne da bi kdo izmed kmetov kdaj to opazil.

Popoldne pa je ona sedela ob stroju in se ukvarjala z ročnim delom, dočim je on sedel za klavir in zaigral kakšno znano pesem, da sta jo potem oba pela v tercah.

Skozi odprto okno je sijalo pozno jesensko solnce. Po cesti so ropotala kola; kmetje so vozili repo s polja in otroci so pokali z biči.

Potem je on stopil k njej, se sklonil, spustil roko preko njene rame za jopo. Verona se je še nižje sklonila, da je moral poiskati njena ustna in jo tako poljubiti.

„Mamika“, je dejal vzhičen.

„Kaj?“

„Srečen sem.“

„Res?“

„Res.“

Nasmehnila se je in zardela. Bila je srečna.

Potem mu je nekega dne povedala, da bo mati. Oči so mu zagorele od zanosa in radosti. Nežno ji je dvignil obraz, gledal nekaj časa vanj ves ganjen in jo naposled poljubil. — Od tedaj se ni dotaknil njenega telesa, temveč ga je častil kot sveto podobo.

*

Ob večerih sta prihajali k njima dve učiteljici. Ida, ki je bila že prej na šoli, in Ančka, ki je bila šele jeseni nastavljena in je prišla iz samostana skoraj naravnost na to šolo. — Zdaj ob zimskih večerih so kvaritali v treh. Verona ni hotela in tudi ni znala. Ida je kadila boljše cigarete, koketirala s tajnikom in se sploh obnašala neprisiljeno. Ančka pa je sedela tiho in se komaj upala nasmehnuti se. Saj pa je pred pol leta šele zapustila samostan, kjer je prebila vsa študijska leta. Tudi še ni bilo gotovo, da se ne vrne lepega dne nazaj. Pobešala je oči in se ni nikoli ozrla po moškem, vsaj naravnost ne. Tudi je vselej močno zardela, če je kdo rekel kaj „neprimernega“. Čudila se je Veroni in jo skoraj sovražila, ker govori tako „prosto“, ne da bi malo pomislila, kaj je to. Življenje je šlo daleč mimo nje, ona se je komaj ozrla po njem, pa še tedaj z bojznijo; kaj šele, da bi stegnila po njem roko. V tem življenju ni videla nikakega

smisla. Ves smisel je bil zanjo v misterijoznosti in skrivnostnem, odmaknjenem bivanju v samostanu, v samotni celici, prepojeni z vonjem rož in molitve, v veličastnosti temnih koridorov, ki jih je gledala vsa leta, kar je hodila v šolo. Dasi doma s kmetov, je vendar pozabila na vonj sena in vonj njiv, ki se je samo v počitnicah doteknil. V rožah pomladi in pesmi ptic ni gledala razodetja življenja, temveč njega skrivnostnost in lepoto svetosti. — Toda usoda jo je kljub tem mislim vrgla na vas, v kraj, daleč odmaknjen od življenja, v kraj, kjer od jeseni do pomladi ni mogoče v svet, kot ji je povedala prijateljica; kjer si prisiljen sedeti ves popoldan med štirimi stenami svoje sobe, gledati skozi okno oblačno nebo, sklonjeno skoraj do zemlje, kjer si prisiljen, da se vdajaš sanjarjenju, pa ne mističnemu, temveč prav vsakdanjemu, prav realnemu. — In to je Ančka občutila prav kmalu.

„Jezus, na kaj mislim“, jo je obšlo včasih.

Pa za njene misli ni mogel nihče vedeti. Sanjala je za zastrtimi okni, gledajoč po vasi in dalje po ravnini, ki se je strnila s sivim nebom.

Tu ni bilo temnih koridorov, urejenih gredic na vrtu, namestu koridorov so bili gozdovi, namestu gredic odmerjene, z mejami presekanke njive, vmes kočice z vsakdanjo mislijo brez zavesti kakšne svetosti; namestu te je bila gola skrb, skrb za kruh in obleko — življenje.

Če je Ančka hodila ob večerih vasovat, ni bilo to nič drugega kot izbegavanje sanj in misli, ki so jo navdajale v samoti, v njeni sobi. V mestu se je lahko izogibala svetu. Tam se je življenje prelivalo po ulicah preveč ohlapno. Tu je v samoti oživila misel, ki je bila ohlapna in jo je komaj v družbi udušila. V mestu je bil sovražnik v svetu; tu je bila odpornost proti temu nepotrebna.

Kljub temu je še redno hodila ob nedeljah k maši kot bi prav v tem iskala utehe svojemu življenju. Vsak teden je obiskovala župnika (sama je imela brata župnika nekje na Štajerskem) in se vračala oduševljena od njega, kakor človek, ki si prostovoljno naloži breme pokore na hrbet s sladko zavestjo, da ni ničesar zagrešil in mu zato tudi breme toliko bolj ugaja. Ko je bila nastavljena v te kraje, je obupno jokala in ni hotela o tem ničesar slišati. Odpeljala se je k bratu, župniku, da bi ji svetoval, naj gre rajši v samostan. Ta pa o samostanu ni hotel ničesar slišati, temveč ji je rekel, naj le gre v službo. Človek mora iti — je pristavil —, kamor ga kliče dolžnost; zlasti, če lahko stori kaj dobrega. In tako je šla izvrševat neko dobrodelno in kulturno misijo pri tem zaostalem narodu. Ko pa je videla to življenje, je spoznala, da ne more nikjer blizu, da je zaprta v svojo sobo. Misel na kulturno misijo je plahnela. Kakšno kulturo, komu naj jo vsiljuje! In dobrodelnost? Blaznost! Pač, svojo plačo naj razdeli

med ljudi, da se ji bodo smejali. Ljudje potrebujejo pač — denarja, kaj drugega težko.

In to ji je Ida kmalu obrazložila:

„Pusti ljudi pri miru. Naj živijo, kakor se jim zdi. Mar jim je za kulturo! In naposled — kaj bodo z njo? Polje znajo obdelovati, vse drugo je nesmisel. Opravi svojo dolžnost in skrbi, da ti ne bo preveč dolg čas. —“

Ta si je znala urediti. Presedela je štiri ure v šoli, potem pa šla in se šele zvečer vračala. Ali pa je prišla k njej družba učiteljev in učiteljic; zaprli so se v sobo, prinesli vina in prepevali.

Tudi Ančko so povabili nekoč, pa jo je cigaretni dim dušil in vsa družba ji je bila zoprna. Neki mlad učitelj ji je celo položil roko okoli pasu in jo lovil za prsi.

Planila je pokoncu in nekaj bruhnila iz sebe. Zaprla se je v svojo sobo in jokala.

To je bila Ančka Rojnikova, učiteljska pripravnica, takrat v dva-
indvajsetem letu. Toda njeno telo je razodevalo vse kaj drugega kakor željo po tihi samoti. Njeno telo je raslo za težko kmečko delo, hranilo v sebi dovolj sile za to delo; zdaj pa je počivalo in nikakor ni odražalo misli, ki so bile v njej. Morda je v globini tlela še druga misel, ki pa nihče ni vedel za njo. Ančko je bilo skoraj sram tega svojega telesa. Zato, ker nihče ni mogel verjeti njenim drugim mislim, ker je telo drugače govorilo. In iz teh dveh misli je nastajal v njej razkol in ji je ob trenutkih postajalo neznosno v njeni sobi in si je želela česarkoli, samo da bi se izognila vsemu temu.

Zato ni bilo nič čudnega, če je včasih na večer prišla s prijateljico k tajnikovim, kakor bi našla tam neko pomirjenje.

Ko je tako sedela in so kvartali, je nehote često opazila, kako Ida koketira s tajnikom; in bilo jo je nekam sram zaradi tega. Žena koketiranja ni opazila ali pa ga ni hotela opaziti. Sedela je tiho pri mizi in se nasmihala ves čas. Ančka je videla vse to, pa ni mogla razumeti.

„Zakaj to?“ je vprašala nekoč Ido. „Saj je vendar poročen?“

„Poročen!“ se je ta zasmejala. „Saj ji ga ne mislim odvezeti. Tako — malo se igram z njim. Saj vidiš, da je neumen kakor gosak. — Ti še ne veš, kako lepo je, igrati se malo s poročenimi moškimi. — Zadnjič sva bila sama v pisarni. Sedela sem mu nasproti in kadila. Govorim tako malomarno, on posluša; posluša, kakor bi delal to iz vljudnosti. Potem začne hoditi po pisarni, kadi in piha dim nervozno na vse strani, se ozira skozi okno proti sobi, nato nenadoma obstane ob meni, se skloni prav tako hitro in me poljubi na vrat.“

„Lažeš!“ je planila Ančka in zardela.

„Poljubil me je na vrat“, je Ida nadaljevala nemoteno. „Planila sem pokoncu, ga pogledala srepro in mu vrgla v obraz: — Nesramnež! Kako si drznete —! — Oprostite! je jecljal. — Jaz vas obožujem. Nisem mogel —. — Saj imate vendar ženo —. Molčal je kot pes, če mu pokažeš bič. Sedel je tiho, ves rdeč v obraz, in si grizel noht na levi roki. — Vidiš, to je višek doživetja. On zdaj vedno trepeta pred mano. Tako kradoma komaj me upa pogledati, ko misli, da ga ne vidim. Če pa sem prijazna z njim, je ves srečen. Toda vedno se boji, da ne bi povedala njegovi ženi. — No —, meni niti na misel ne pride, da bi ji povedala. Res, da jo sovražim — to neumno gos —, pa kakšen pomen ima, delati med njima razdor. Jaz odidem odtod, ona pa ostaneta in bosta srečno naprej živela. — Ampak lepo se mi zdi, ko so moški tako neumni. Niti ne pomislijo, da nas nikoli ne presenetijo, da vemo vse natančno že v naprej in smo presenečene le zaradi lepšega in pa tako iz navade. Vidiš, ko ti kdo prvič reče, da te obožuje, si vsa blažena, ker ti pove tisto, o čemer si vsa leta sanjala. Pozneje pa, ko pričakuješ, da ti kdo drugi to pove, ti ni več do vsebine same (celo bedasta se ti zdi), temveč ti je do načina, kako ti to razodene. Mislim zlasti na moške, ki skušajo to prvič izreči. Ko je bila moja sestra istih let kot zdaj jaz, je pustila sedemnajstletnemu študentu, da jo je ljubil. Tega ni storila zato, ker ne bi imela drugih (celo poročiti se je mislila isti čas), temveč zaradi svojevrstnega načina ljubezni. Pri tem pa ni postala kar nič neumna in tudi on se je spametoval pri dvajsetih letih. Kadar jo danes sreča, jo lepo pozdravi in ni prav nič nesrečen. Ona pa ljubi zdaj druge enako stare, dasi je poročena in ima dva otroka.“

Ančka se je zaprla v sobo in z neko grozo mislila na vse, kar ji je Ida povedala. Otresala se je teh misli in je skoraj jokala. V samostanu je ob takih napadih tekla v kapelico in se izročala Mariji; in vrnila se je vselej potolažena. Tu pa ni mogla nikamor. In vedno znova ji je oživila ista slika: prek po polju gre mlad fant, tako sedemnajstleten; določno je videla njegove široke, lepe oči, ki so tako boječe gledale, tako sanjavo. In čim bliže je prihajal, tem bolj znane so se ji zdele te oči, in ko je premišljala, kje bi jih morala srečati, je nenadoma spoznala, da so to tajnikove oči.

„Jezus!“ se je prestrašila. „Kako grdo mislim.“

*

Že pozno spomladi je Verona porodila otroka. V hiši je bila radost in vsa vas je takoj govorila o dogodku. Ančka je stregla prve dni Veroni z

veliko skrbjo in ljubeznijo, dokler ni prišla njena mati. Potem so napravili krstitke. Odnekod sta prišla polgosposka boter in botra. Povabili so še župnika, ki ni odrekel, in so pili na zdravje fantka in srečne matere. Praznovali so pozno v noč in se je boter hudo napil in pravil župniku „grozovite stvari“. To je storil kljub vsemu sovraštvu, ki ga je imel do „debelih župnikov“, s katerimi navadno ni hotel govoriti. Ko pa je bil pijan, je vendarle ponujal župniku svoje prijateljstvo.

„Veste,“ je razkladal, „jaz sovražim duhovščino in jo zaničujem. Spoštujem pa človeka. Čast, komur čast. Če vidim, da je duhovnik res človek, sklenem ž njim brez nadaljnega prijateljstvo in pijeja bratovščino.“ Potem je pravil o tajniku: „Vidite, on je moj največji prijatelj. Ni inteligenten človek, nič študiran, kmet — lahko rečem. Je pa človek. — Sovražim tisto učeno sodrgo, ki ne ve, kaj bi počela s svojo natrpano glavo. Njega pa imam rad, ker je preprost človek, človek življenja.“

Ančka je tisti večer izredno mnogo pila. Skozi zastrte trepalnice je gledala ljudi, opazovala prikrito Idino koketiranje s tajnikom in čutila, da ji nekaj kljuva v srcu. Kaj bi to bilo, ni vedela in ni mislila. Ko pa sta se vračali, ji je vendar zabrusila nekaj v obraz. Ta jo je gledala nekaj časa, nato pa se je prešerno zasmejala:

„Ančka —“, je dejala v tem nasmehu. Ko se je pa zresnila, je pristavila: „Pa saj ne bom dolgo tu. Zvedela sem, da me jeseni premestijo.“

Jeseni je bila res prestavljena nekam proti Ljubljani, da tam naprej živi in išče; ali pa, bog ve, kaj naj dela in kaj naj hoče —.

No — na vasi je ostalo sicer vse neizpremenjeno. Tajnik je ostal z ženo in otrokom. Ostala je tudi Ančka in v šoli se ji je zdelo še vse bolj neprijetno kot kdaj prej. Prej je bila tu vsaj Ida. Zdaj pa je prišla neka učiteljska rodbina, ki je živela zase, ne da bi se spuščala v zadeve sveta.

Tajnik je dal urediti kuhinjo in naročil za sobo še nekaj pohištva, celo divan, da bi bilo vsaj malo razkošja v hiši. Sicer pa je opravljal vse tiste malenkosti kot prej; z isto skrbjo in vestnostjo; vendar je bilo pri vsem nekaj radosti. Govoril je s kmeti v pisarni, jim na dolgo in široko razkladal in bil prve dni sila prijazen. Potem je tekel spet v sobo, kjer je žena po malem delala.

„Mamica“, je dejal in jo objel.

Ona se je smehljala. Bila je še nekoliko bleda v obraz, vendar se ji je že vračala svežost.

„Srečen sem“, je nadaljeval in jo stiskal k sebi. — „Kaj pa mali dela?“

„Spi —.“

„Pojdiva ga gledat.“

Šla sta v sobo. Verona je odgrnila ruto, s katero je bil otrok pokrit, da ga ne bi muhe grizle. Tajnik se je sklonil in poljubil otroka. Potem sta sedla na rob postelje in on ji je položil roko okoli vratu in sta molčala nekaj časa.

„Vse bo še lepo nekoč pri nas“, je dejal naposled.

„Bo“, je ona pritrdila. „Saj je že zdaj.“

„Je. Pa bo še lepše.“

Tako se je naselila sreča v občinsko hišo na vasi. Ta sreča je bila tiha in skromna, nevidna tujim očem. Samo oči, ki so vajene gledati malenkosti, so jo opazile. Kakor bi se za vedno vsidrala v tem domu, žarela je z obraza Veroni in je ni moglo nič motiti. Ob vsakem majhnem delu jo je navdajala radost; vse je imelo svoj namen in smisel, vse je vodilo do enega konca: še do večje sreče, do utrditve te sreče. Svet gre po široki cesti naprej, sreča hodi po majhnih, skritih potih, po vaških kolnikih, kjer ji otroci kričijo v pozdrav. V svetu so problemi in vprašanja, tu je stotero malenkosti, ki so na videz brezpomembne, ki so pa vendarle nujne in potrebne. Komaj majhne motnje pridejo kdaj vmes; kot bi oblak za trenutek zastrl solnce. Pa kaj ta oblak — solnce ga bo razpršilo in bo spet sijalo. Dan je dnevu enak, z majhnimi spremembami morda. Življenje se ne spreminja.

Tako na priliko — tajnik vstane vsako jutro ob petih, ker je ob pol šestih maša, se napravlja počasi in tiho, da ne bi zbudil žene, ki še dremlje, si prižge cigareto, postoji nekoliko na pragu, ker je še nekaj minut časa, in motri vreme. V cerkvi mehanično igra in poje za mrtve ali za žive. Po maši neredko stopi z župnikom v sobo na kozarec slivovke in nato skupno zajtrkujeta, govorita o reakcionarnosti v politiki, o novih ljudeh, ki so bili pred nedavnim nameščeni v bližnjem mestecu, o njih strankarski pripadnosti in zagrizenosti.

Ko odhaja, si po tihem žvižga, gleda jutro, ki je že vstalo, svetlo-zelene vrbe ob plotovih, jagnjede ob mejah, dim, ki se dviga nad strehami in se rahlo nagiblje proti severu. Mimogrede spregovori nekaj besed z gostilničarjem, ki je prišel pred hišo in stoji tam gladko počesan z razpeto srjaco in z rokami v žepih.

Doma pa najde ženo pri kuhanju, oblečeno v jutranjo haljo, ki si jo je prikrojila po Idini. Lase ima za silo počesane. Nasmehne se možu v pozdrav. Ta odloži note in klobuk, jo objame in poljubi. Iz navade ji spusti roko na prsi, ki so vsa polna. Razgrne ji nekoliko haljo, odmakne srjaco od telesa, pomežikne z levim očesom in jo še poljubi.

Potem je odšel v sobo in se za trenutek ustavil pri oknu. Zunaj je bilo lepo pomladansko jutro. Drevje v prvem zelenju, v tistem prijetnem

zelenju, ki ga ima samo spomladi. Kmetje so se peljali orat, sedeč lagodno na vozu s pipo v ustih, otroci so prihajali v šolo, fantje z velikimi usnjenimi torbicami na hrbtu, pretepajoč se že navsezgodaj, in dekletca s cekrom na roki in z rožami, ki so jih nesle za Ančko. V šoli, pri odprtem oknu svoje sobe, je poskušala peti Ančka, sicer nikakor ne izvrstno, vendar pa tako, kakor rada pojo kmečka dekleta. Za izpoved srca je to dovolj.

Sédel je za klavir in jo spremljal pri pesmi in se radoval, da je najbrže uganila njegove misli. Tako je igral, vse dokler ga ni poklicala žena.

„Na Ančko misliš“, mu je dejala in se smehljala, da ni mogel ničesar sumiti, da morda ve.

„Seveda, zakaj pa ne“, je odvrnil in ji hotel ponagajati, pa je naposled pristavil: „Neumnica, na kaj misli“, in jo poljubil, s čimer je bila žena zadovoljna.

Nekoliko pred osmo je šel v pisarno. Pred vrati so čakali nanj kmetje in kmetice v razgovoru; zase je stal ‚mali župan‘, z bobnom, ki ga je položil ob steno, če bo treba kaj razglasiti po vasi.

„Dobro jutro“, so pozdravili kmetje in privzdignili majhne potlačene klobuke.

„Bog ga daj.“

Tajnik je odklepal vrata in se razgovarjal z enim izmed kmetov o uradnih stvareh, spraševal in zmigoval z rameni.

„Vidite, vidite; dejal sem vam, da ni mogoče. V Lendavi so vam isto povedali, ne?! To je pač zakon tak. Nikakor ni mogoče preko zakona. Vam ne koristi in še mene spravi v neprijetnosti. Slišal sem, da bodo ta zakon spremenili in primer, kakršen je vaš, povsem odpade. Pa to bo šele čez pol leta —.“

„Naj me — —“, je dejal kmet nejevoljno. „Čez pol leta je zaradi mene ta zakon lahko še vedno v veljavi.“

„Seveda“, je pritrdil tajnik.

Sédel je za pisalno mizo in odprl zapisno knjigo. Dva kmeta sta prav tako sedla zadaj na klop ob steni, eden pa je stal ob tajnikovi strani, držal v levici klobuk, dočim si je z dlanjo desnice brisal bolne in zaradi tega vlažne oči. Ženski nista sedli menda iz spoštovanja ali ker nista utegnili, pa sta že od maše sem čakali uradne ure.

‚Mali župan‘ je silil v ospredje in se nastavljal; njega kot paglavca ni zanimal tak razgovor.

„Bom kaj bobnal?“ je vprašal.

„Nekaj bo treba, in sicer takoj. Čakaj, da ti napišem na papir.“

Ko je napisal in onega odposlal, je kmetom dokazoval s „Službenim listom“ nujnost tega in onega. Kmetje so razumeli, da je res tak in tak zakon, vendar so se sklicevali na nekega župana, ki je takoj prva leta po vojni županoval in sam vodil vse posle. Listine, „akte“, kot se temu veli, ki jih je dobival od sreskega načelnika, je kratkomalo vtikal za — tram, ne da bi se še kdaj brigal zanje. Če je bila pa nuja, je že kako uredil, da je bilo za kmeta prav.

„Seveda,“ je pritrjeval tajnik, „to je bilo vse lepo in takrat še mogoče. Danes pa je drugače. Danes je vse urejeno v državi in zakoni se morajo izvrševati. Kam pa pridemo, če bi pljuvali na zakon. Kdo bi pa plačeval davke? Brez davkov pa države ne more biti in propade.“

„Gospoda, gospoda“, je dejal eden v ozadju. „Ti potrebujejo denarja. Zato pa so nabrali v našem srezu 100.000 dinarjev več, kot je predpisano. Saj jih poznamo —.“

Tajniku je udarila kri v obraz, vendar se je še premagoval.

„To so bajke,“ je dejal omalovažujoče, „na katere jaz nič ne dam.“

„Zato pa je bil oni odlikovan in je dobil še nagrado 10.000“, je nadaljeval kmet v ozadju. „Za tako nagrado je že vredno.“ Potem je še nekaj razlagal svojemu sosedu.

Toda ko je vstopil v pisarno župan, je še ta obmolknil. Župan je vsem segel v roke, govoril široko in z razpoloženjem, sédel na stol, privlekel iz žepa cigaro in si jo nažigal lagodno. Pripovedoval je o včerajšnjem službenem potovanju v mesto, o družbi, v katero je zašel in ki jo je šele na večer zapustil, ko je bil že dobro pijan. Hvalil je sreskega načelnika, nekaj davčnih uradnikov in sodnikov in dva napredna učitelja, zlasti še enega, ki se je tedaj bavil z ustanavljanjem nove stranke po deželi in vbijal nezaupljivim kmetom v glavo nujnost in koristnost te stranke.

Tako je bilo dopoldne vedno dovolj živo v pisarni. Kmetje so prihajali, se včasih ustavili po pol ure, pripovedovali živahno in nazorno, ko so klobuk odložili na mizo, da so se laže gibali pri pripovedovanju, si gladili po strani lase, ki so se jim prilepili na čelo od vročine. Tajnik je pač poslušal, držeč se dovolj dostojanstveno. Le včasih se je spozabil. In takrat se je smejal prostodušno in ploskal po kolenih.

Popoldne navadno ni bilo ljudi (razen že na večer). Samo poštar je prišel in prinesel precejšen kup uradnih pisem, en ali dva časopisa in nekaj privatne korespondence. Včasih je tudi pustil pri njem pošto za Ančko in tedaj jo je vselej prišla ona sama iskat.

(Konec prihodnjič.)

OBZORNIK

PESNIKOV JUBILEJ

V besnem, oglušujočem hrupu današnjih dni je *pesem*, čista, lirski pesem skorajda zanemela in malone popolnoma umrla. Le malo jih je, ki še prižigajo tajne plamene svojih duš in ki spletajo zvonke in trpke melodije svojih src, da zvone v naše neromantične, trezne in hladne dni kakor neopažene, daljne in tuje. Vse kaže, da pesnik ni več izbranec, ne več prerok človeštvu, ki je vse napore svojega duha in srca osredotočilo v vnani svet in ki se v krčevitih blaznih prizadevanjih peha za nove oblike svojega življenja. Le redki so danes, ki bi še verovali v Homerja in Sofokleja, Shakespearea in Danteja s tako vero, kakor verujejo — recimo — v Marxa in Lenina ali pa v Mussolinija in Hoverja. Podoba je, da je poedinec v trdi in nečloveški borbi za delo in kruh, za življenje, za svoj goli obstoj pozabil na notranji svet, ki ga nosi v sebi, na svet čustva in lepote, ter da se mu tem bolj odtuja, čim bolj izginja in se potaplja njegova osebnost v sivi gmoti brezimne množice, v kolektivu. Pa vse to je samo videz. Pesem je nesmrtna. Zakaj tudi iz te sive, brezlike gmote se še danes kljub vsemu oglašajo šumi in zvoki, trdi, neubrani in sirovi morda, kriki groze in protesta, srda in borbe, ljubezni in sovraštva, vizije bodočnosti in preklinjanja preteklosti, ki vsi nosijo v sebi že kali *nove pesmi*, izpovedujoče človeka in človeštvo, sebe in celoto, „dušo kolektiva“ — kakor je bilo to od vsega začetka v vseh časih. Kajti kakor ne more nikdar biti kolektiva brez poedincev, tako je zmerom le eden tisti, ki sta mu dana beseda in glas, da ž njima razkriva in izpoveduje tajno življenje in osnove človečnosti, pa najsi so dejanski vodniki in glasniki človeštva v posameznih dobah še tako usmerjeni v tostranski svet.

Eden tistih redkih pri nas, ki je vsem vihram in pretresom dobe na kljub ostal z neko vztrajno, naravnost trmasto doslednostjo zvest sebi, zvest svoji prvi melodiji ter se ni dal premotiti od zmed in zablod časa, je *Alojz Gradnik*, poet Brd in Istre, Erosa in človeka, ki je dne 3. avgusta 1932. dopolnil svoje petdeseto leto. Res je tudi on tu pa tam posegel v jadrni tok stvari, v viharne prepir in razpor dneva s svojo politično, svojo polemično pesmijo, pa to je pri Gradniku poezija druge, nižje, podrejene vrste. V njegovih najboljših, najtrajnejših stvarih v vseh njegovih treh pesniških zbirkah od „Padajočih zvezd“ preko „Poti bolesti“ do „De profundis“, ki jih je vse izdal že v svoji zreli moški dobi, pa tudi v tistih njegovih prepesnitvah, v katerih je dal samega sebe vsega, izraža njegova pridušena, s podtalno strastjo prežlahtnjena pesem trpko bolečino življenja, dvome in blodnje krvi in duha, hrepenjenja in trpljenja človeka, posameznika . . . Lahko, da bi se komu v negloboki miselnosti današnjih dni spričo ogromnosti vseobčnega trpljenja in stiske zdelo izpovedovanje svoje osebne bolečine — malenkostno, nesodobno, reakcionarno. Pa to je zmota. Zakaj kakor je Gradniku strogo uklenjena, romansko disciplinirana oblika njegovih pesmi nujna in neoddeljiva od njegove narave, da je nikoli ne ruši in ne eksperimentira ž njo, tako je njemu kot čistokrvnemu liriku izpoved njegove osebne, njegove moške bolečine najnujnejši, najpriljubljeni izraz. In menda je zadnji in najgloblji smisel človeka na zemlji vendarle, da zvesto in pobožno sledi zakonom svoje narave. — Gradnik je kljub vsemu ohranil v sebi živo in bodro ljubezen do besede svojega rodu, v kateri mu je bilo dano

izpovedati se, ohranil v sebi na rovaš vsem današnjim razvratnostim kult strogo discipliniranega ritma in ni dal umreti svoji veri, da radost in bolečina pesnikova ni samó radost in bolečina posameznikova. Zato so njegove kitice, kolikor je zajel v njih samega sebe v vsej svoji pristni in globoki človečnosti, dragocena in trajna oploditev te zemlje in tega človeka na nji.

Pesniku Brd in Istre, Erosa in človeka ob njegovi petdesetletnici topel in prisrčen pozdrav!

Fran Albrecht.

OB SMRTI PETRA PAJKA

Po večmesečnem trpljenju je 18. avgusta minulega meseca umrl v ljubljanski bolnici štiriindvajsetletni slavist, sotrudenik Ljubljanskega Zvona, esejist in kritik Peter Pajk. Smrt je nasilno zaključila nekaj še nezaključenega, pretrgala življenje sredi rasti, uničila duha sredi preplodnega dela in snovanj. V Petru Pajku se je na poseben način združeval globok in prodoren duh, izredna duševna zrelost, miselna širina in bogastvo z izmučenim, od neprestanega trpljenja, bolečin in razkroja onemoglim telesom. Nepremostljivi prepad med telesom in duhom, med idejnimi spoznanji in telesnimi močmi, med krepko voljo in telesno oslabelostjo mu je povzročal vsak dan več duševnih muk in zdvajanj. Zavest, da mu ostane nedosegljivo marsikaj, kar nudi življenje lepega in dobrega, da bo moral izgoreti sam v sebi v neizpoljenih upih in željah, da mu bo za vselej zaprto veliko, zdravo življenje, ga je polagoma, a dosledno vedla do tragičnega razkola. Čim bolj je tedaj miselno prodiral v nove svetove umetniških in idejnih stvaritev, čim bolj je odkrival pretajne vire človeškega bitja in njegove usode, čim bolj je spoznaval etične vrednote dograjene osebnosti, čim bolj je ljubil svoje tako razkldano življenje, tem bolj je usihal, tem bolj se je razkrajal, tem bolj je prebedeval nad samim seboj, nad bolestinami drgeti svoje etično skrajno prefinjene tenkočutnosti, ki je stremela po resnici, po najpopolnejši odkritosrčnosti do drugih in do samega sebe, po doslednosti v materialnem in duhovnem. Še v zadnjih hipih pred smrtjo se je neprestano boril z vprašanji etičnega in neetičnega, se v mukah dotipaval do spoznanj, ki jih je odnesel s seboj.

V Petru Pajku se je na skladen način spajala topla čuvstvenost z mirno dograjeno moškostjo, izredna prijateljska odkritosrčnost z nesebično požrtvovalnostjo. Z umom je segal za zadnjimi smisli sveta in življenja, skoro z bolestinno natančnostjo pretehtaval osnove lastne osebnosti, s čuvstvom dojemal globino umetniških veledel, se vživljal v snovanja preproste ljudske domišljije, v temotnost Hölderlinove lirične neutешenosti, se utapljal v lastne čuvstvene drgete, razbolelosti in obupe. Bil je izredno svobodoljubljen, do dna človeški, brez predsodkov, globok in dosleden v vsakem dejanju, molčeč v trpljenju in grozah, ki so vedno strašneje zastirale jasnost njegove misli in čuvstva, samotnen do obupa, a z vsem svojim bistvom priklenjen na svet, na to tako malo, brezmejno ljubljeno slovensko zemljo.

Kot potomec dveh kulturno in literarno izredno pomembnih slovenskih rodbin — Levcev in Pajkov — je bil pravi dedič njih duševnih zakladov in je v sebi združeval obe rodbinski značilnosti: idejno, filozofsko usmerjenost Pajkov in stvarno, literarno snovno doganljivost Levcev. Iz te globoke zakoreninjenosti je črpal smisel za filozofska razglabljanja, za abstraktna razmišljanja, za estetične in umetniške probleme. O tem pričajo njegovi eseji v lanski „Modri

ptici“ („O izvirnosti“, „Misel in čuvstvo“, „Simbol in alegorija“), potrjujejo premnogi prevodi iz Goetheja (Eckermann), iz Nietzscheja, Schopenhauerja („O sodbi, kritiki, odobravanju in slavi“ v „Modri ptici“ 1930/1931) in iz drugih evropskih mislecev v „Kulturnem pregledu“ „Jutra“, ki so izšli anonimno; govori še esej „Knjiga o kritiki“ v LZ (1931), dokazujejo beležke v „Zapiskih“ revije „Modre ptice“ in izredno mnogo misli in zapiskov v njegovi zapuščini. Obenem pa je bil Pajk globok poznavalec slovenske literarne preteklosti, nemoren raziskovalec najintimnejših znakov slovenskega mitoškega sveta (esej in obenem kritika dr. J. Kelemine „Bajk in pripovedk slovenskega ljudstva“ v LZ 1931), kjer se je potapljal v kaotična snovanja praosnov našega duha. Bil je pa tudi poznavalec tujine in njenih stvaritev (glej esej „Misli o Goetheju“ v MP 1932, prevode Hölderlinovih pesmi v MP 1929, članek „Selma Lagerlöf“ v MP 1931), vešč literarni kritik z zrelim, jasnim, nepristranskim, vsestransko sodobnim in podprtim mnenjem, o čemer pričajo njegove ocene: XI. zv. Ivana Cankarja zbranih spisov, Levstikovih pripovednih spisov v Slodnjakovi izdaji v lanski „Modri ptici“, temeljita ocena Pirjevčeve in Glonarjeve izdaje „Prešernovega zbranega dela“ v LZ 1929, ocena Razprav, važna kritika Pirjevčevih Levstikovih pisem v LZ 1931 in še nekatere manjše ocene. Osrednje Pajkovo življenjsko delo pa je bil Prešeren, ki ga je globoko doumeval, podrobno spoznaval in se neprestano potapljal vanj. Zbirka kratkih misli o Prešernu v LZ („O Prešernu, 1931) pomeni brez dvoma prvo sintetično pojmovanje tega velikega slovenskega genija in prvi korak k novemu, neprimerno globljemu in bolj organskemu pojmovanju njegovega pesniškega dela. Trajna škoda je, da je smrt onemogočila izdajo njegove knjige o Prešernu. Kako osnoven pesniški problem je bil za Pajka Prešeren, dokazujejo neštetevilne omembe in opombe v drugih njegovih esejih, prav posebno pač njegovo poslednje delo, razprava „Ungerna-Sternberga novela ‚Die Zerissenen‘ in Prešeren“ v letošnjem LZ in še za prešernoslovca neizmerno važna Pajkova literarno-zgodovinska ostalina. Mimo te plodne literarno-zgodovinske usmerjenosti pa je Pajku neprestano lebdel pred očmi načrt o sodobno pisani, globoki in vsestransko pomembni knjigi o treh temeljnih možeh slovenskega življenja: o Prešernu, Levstiku in Cankarju. Ta načrt, ki naj bi ga uresničila najprej knjiga o Prešernu v „Slovenskih poteh“, je odnesel s seboj v grob. — Pajk pa se je v enem ostro ločil od premnogih sodobnih pisateljev — po jeziku in stilu. Njegov jezik je doğan, pravilno zvoneč, jasen, stvaren, mojstrsko miren in predmeten, poln pristno slovenske svojstvenosti, enovit, umirjen, notranje dograjen in poln. Prav v svojem stilu kaže Pajk, kako globoko je zrasel iz preteklosti in kako prefinjeno je pojmoval vsebino sodobnega hotenja.

S smrtjo Petra Pajka je izgubil mladi literarni rod svojega tovariša, slovenska literatura pa morda svojega velikega esteta in globoko nadarjenega čuvarja preteklosti.

Anton Ocvirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: Ženske povesti. Od Kranja do Brezij. Izbrani spisi VII. V Ljubljani 1932. Založila Jugoslovanska knjigarna. Str. 226.

„Ženske povesti“ je naknadno iznajden skupni naslov za tri zelo raznovrstne povesti. Ena izmed njih je samostanska idila, druga politično in kulturno tendenčna povest, tretja groteskna in tragična vaška zgodba. V nobeni izmed njih menda ni imel Pregelj poudarjenega namena, pokazati nekaj svojisko ženskega. Le naključje je nanoslo, da imajo vse te povesti ženske za junakinje. V eni ali dveh izmed njih je pisateljeva pozornost celo očitno osredotočena na splošnejše pojave in manj na značaje, zato tudi ne na ženskost. Enota knjige je torej samo navidezna, tako da je mogoče o nji govoriti samo kot o zbirki samostojnih pripovednih enot.

Prva povest „*Dom gospe matere Serafine*“ je nedvomno najpomembnejša stvar v sedmem zvezku. Navzlic nekoliko staromodni in naivni romantiki nekaterih pripovednih domislekov in navzlic psihološki naivnosti je ta samostanska idila lep primer Pregljevega pripovedništva. Delo ima z veliko ljubeznijo in toplino ustvarjeno poetično atmosfero, ki kakor s tenkim pajčolanom zastira samostansko življenje v miren, svetel in z rahlo melanholijo nadahnjene čar. V njegovem bledem sijaju se vrše in dopolnjujejo usode samostanskih mater in sester, polne naivnega, majhnega, skoraj otroškega svetništva, rahlih človeških napetosti, nasprotstev, skritih bolečin, boleti, bolezni, smrti in celo tragedij. Toda vse je obzirno in nežno omiljeno, vse brez kipečih strasti in brez rezkih vzvikov.

To pokojno, tiho, z življenjem in smrtjo izmirjeno ozračje je najboljša plat tega spisa. Iz njegovega somraka se pojavljajo in se zopet izgubljajo vanj blede, prozorni ženski obrazi: visokomerna prednica, mati Serafina s svojo slabostjo za kandidatinjo, konteso Mercedes; uporna in robata mati prefekta; tiho venčca „krvava lilija“ Elekta; oslepela Anakleta s svojo romantično ljubezensko dramo; ohola kandidatinja Mercedes in njen pustolovski pobeg in še izvoljena kandidatinja Anka s svojim strahom pred očetom in svetom. Vse je urezano po srednji meri, niti v svetosti ni nikjer moteče veličine v tej idilični in zaokroženi celoti, v kateri ni strašna ne bolezen in niti smrt ne.

Začarani svet Pregljeve idile nekoliko spominja na vzdušje v Cankarjevi „Hiši Marije Pomočnice“ in nikjer bi se Cankarjeva brezprimerna umetniška subtilnost in veličina ne pokazala tako nazorno kakor v primeri s tem uspelim Pregljevimi delom. Kajti kakor je Cankarjev bolesten in vendar tako čarobni polumrak otroške bolnice nastal iz velikega življenja, sočutja in usmiljenja, in še iz njegove globoke, organske mržnje do brutalnega zdravja, tako se je Pregljevo samostansko razpoloženje rodilo iz simpatije in iz ljubezni do romantične fabule in do pobudnosti svetega poklica. Cankarjevi vzgoni so človeško večji in pomembnejši, njegov pogled je prodirnejši in tajnovidejnejši. Vendar je Pregljevo delo navzlic temu okusen, dasi malce sentimentalni in naiven umotvor.

Padec od tega nežnega akvarela do naslednjega „*Zvodnika*“ je ogromen. To je grobo in ne prav umno tendenčno delo, ki je naperjeno zoper liberalizem polpreteklega časa. Recept vsega tendenčnega pisanja je itak poznan. Vse, kar je z mojo idejo, je dobro; kar je zoper, je slabo. Da bi to ravnanje nekoliko človeško opravičil, je skušal Pregelj „liberalce“ pokazati kot zaničevanja in obsojanja vredne. Toda nobeden izmed poglavitnih dveh predstavnikov zvodniškega liberalizma ni ne strašen ne prav zoprni; prej bi bila

povprečna in smešna. To nista volka v ovčjem krznu, marveč kvečjemu dve ovci s črno volno, ki ju Pregljeva katoliška vnema smatra za volka, kar je zopet malce smešno. Kajti ta dva človeka, ki ju človeško ne zna pokazati zla, obravnava taka, kakršna sta, preko mere sirovo, ker pač ne vidi njiju človeških obrazov, marveč samo njiju pripadnost k liberalizmu, ki ga napada.

Duha in miselnost, ki ju je Pregelj vložil v to povest, kažejo tudi nekatere značilne podrobnosti. Zapeljivec Stefan zavaja svojega dekleta s sladkimi pismi in s knjigami, ki so prikladne za ta posel. O poglavitnem primeru te vrste poroča takole: „Knjiga . . . Štefanov ‚redki dar‘, je podobno dehtela kot pismo in knjigi je bilo ime: *Erotika*. Tista prva, Cankarjeva . . .“ Ali vam ni tesno pri srcu, če se zaveste, da lahko dandanes resen pisatelj zapiše tako ozkosrčno omejenost? A to še ni najhujše. Prisluhnite temle besedam: „Oprostite pisatelju te povesti, da bo morda nehote sprožil znova vprašanje iz stare pravde, ali niso bolj priporočljive igre s samo moškimi, ženskimi vlogami mimo takih, ki imajo mešane . . . Lepa je Jurčičeva povest. Tudi Govekarjeva igra ni zvodljiva. Na nižje čute pa je le računila. Zato ne bi grajal odrov, ki Rokovnjačev ne uprizarjajo. Zaradi deklet, ki . . . pravijo, da bi se sramovale nastopiti v igri . . .“ Ali je res še mogoče tako zaostalo resno govoriti o takihle ničevih problemih, pa bodisi v ljudski knjigi?

Notranja in smiselna komponenta te povesti, ki je po vnanji naperjena zoper liberalizem, je izražena v vodilni misli: „Plačilo za greh je smrt!“ To tezo, ki jo je pisatelj postavil na začetek in na konec spisa, je z logiko popisane življenja utemeljil takole: Dekle Roža greši, ker se vda fantu, ki ga ima rada. Doleti jo kazen: umreti mora — toda ne na porodu — marveč za krvavo grižo, ki pravkar razsaja po deželi. To ni podtaknjena razlaga, tudi si je ni didaktično prikrojil kaplan, ki nastopa v povesti; marveč jo izlušči kot smisel dogodkov ne zelo katoliški zdravnik. V Rožini usodi, kakor smo jo opisali, spozna ta stvarni človek véliki zakon človeškega življenja in vesoljne maščevalnosti.

To ni več samo neokusno, to je abotno.

(Nekoč je bil, če prav pomnim, v naši javnosti pomenek o črnem kruhu in drugih takih rečeh. Takrat je bilo mnogo govorjenja tudi o omalovaževanju ljudskih mas. Pri tej Pregljevi povesti sem se moral vprašati, kdo omalovažuje mase v resnici: tisti, ki ugotavlja različnost okusa, ali tisti, ki ji reže takole neslano stvar?)

Tretja ženska povest, „*Ograjnica*“, je zgodba o ljubezni, življenju in smrti neukrotljive vaške trmoglavke. Kakor je značaj trdoglave in silovite Logarjeve Tone dobro iznajden in ves pripraven za groteskno tragikomedijo, tako se mi zdi, da ga Pregelj ni izčrpal z najboljši instinktom. Iznasel ni ne najboljših situacij zanj in tudi teh, v katere jo postavlja, ne obravnava dovolj enotno in dovolj humorno. Tragika in komika se mu ne stapljata v eno razpoloženje, marveč se nekako brez prehodov vrstita druga za drugo ali poleg druge. V pripovedovanju prevladuje resnoba, kar je pri tej kuriozni osrednji osebnosti nedvomno napačno. Zato ima povest nepristen, malodane čudaški značaj. Razpor med predmetom in tonom je prečiten.

Naposled je v knjigo uvrščena še pesnitev „*Od Kranja do Brezij*“, spretno verzificiran, a malo poetičen niz raznih literarnih in življenjskih domislekov na poti od Kranja do romarskega smotra. Tu omenja Pregelj šentjoštski zvon

in njegovo zvezo s Prešernom, ogovarja Župančiča, od katerega terja svetih pesmi; se spomni Okroglega in Prešernovega rodoslovca, prvomestnika Zupana, Jurčiča, narodne bolečine onkraj meja... Nato preide k osebnejšim stvarim, izmed katerih je najznačilnejše njegovo izpraševanje vesti samemu sebi zaradi lastnega pisateljstva, zaradi katerega izraža takele nepojmljive skrbi:

Ni morda še komu častitemu žal,
da je moje nemarno „Matkovo“ bral...

Manj zanimiva in okusna je epizoda s Petrom Bohinjcem; nato še vzdih pred Marijo zaradi meča, „ki ji ga brusimo zakonski“, meditacija o tehniki, o vesoljnem duhovnem nemiru in srčni stiski sedanjega časa in prihod na Brezje. — Spretno in lahkotno spleteno; verzificirana kozerija brez resnejših strem-ljenj; kozerija, v katere žigonskem središču se blesti osupljivi otroški dvom nad lastno „nemarno Matkovo“, dvom zaradi zgražajočih se „častitih“ in priznanje teh vse prej kot odločilnih častitih za najvišje sodišče v literarnih stvareh...

V nobenem izmed dosedanjih zvezkov ni Pregelj tako jasno pokazal svoje osebne miselnosti kakor v tem. V uspelih spisih, med katere štejem tudi samostansko idilo pričujočega zvezka, razkriva svojo naravo, svojo osebnost, ne pa sveta svoje osebe. Ta se je izrazil v tem zvezku. Že v poročilu o šestem zvezku sem poudaril njegovo ljubezen do povprečnosti, toda miselnost, ki jo je razkril sedmi zvezek, me je skoraj prestrašila. Pokazala se nam je kot malenkostna, reakcionarska mentaliteta neke skoraj že pozabljene, malodane jerske ozkosrčnosti, ki bi jo kazalo pozabiti čim prej in docela.

Josip Vidmar.

Narte Velikonja: *Otroci*. Novele. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1931. Zbirka domačih pisateljev. Str. 253.

Izmed teh dvanajstih novel, ki večidel govore o otroku in otrocih, bi jih bil avtor prvih šest ali celo osem lahko s pridom izpustil. Prvih šest: „Cep-ljenje“, „Birmo“, „Tuje otroke“, „Moža, ki je otroka jedel“, „Otroci se igrajo“ in „Amerikance“ — prav gotovo, kajti stvarce so neznatne po predmetu in obdelavi, četudi je v „Birmi“ dano prvo rahlo nakazilo za bodočo Velikonjevo tvornost in četudi je videl kritik „Doma in sveta“, T. Debeljak, v „*Tujih otrocih*“ sijajno balado v ljudskem duhu. V resnici to ni stilizirana balada, marveč golo fabulistično ogrodje, splet nekih usod brez zveze s človeškimi osebnostmi in zato brez pretresljivosti in sugestije. Dà, celo nazorne jasnosti pogršam v tem zametku.

Problematični oziroma nezadovoljivi sta tudi naslednji dve nekoliko daljši črtici „Stric“ in „Izpoved“, ki sta izšli leta 1914., kakor vse nadaljnje povesti te zbirke, v „Domu in svetu“. „Stric“ boleha za nezatnostjo osrednjega konflikta ali dogodka, ki je vrhu tega očitno skonstruiran in literarno privit. Nekam nevažna je zaradi nešteti slučajnosti, ki umetno tako dolgo vzdržujejo napetost, tudi „Izpoved“. Mimo tega je nedvomno slabo zaključena. To življenje, ki valovi v nji, ni smiselno izpeljano, marveč izpuhti nenadoma v nič. Krči, ki tako silno pretresajo mlado dušo njenega plahega junaka, ne privedo ne do pravega padca ne do dejanja; to stori zanj tuja volja. Toda ti dve črtici že opozarjata na Velikonjevo psihološko nadarjenost in na njegovo ljubezen

do nezadoščenih, pridušenih in mučnih usod, kakršne prikazujejo zadnje štiri uspele novele, ki so bodisi po obsegu, bodisi po vrednosti jedro knjige.

Prva izmed njih „*Med dvema stenama*“ in hkratu najstarejša med njimi (1914), je prav za prav prvi Velikonjev resnejši in srečnejši poskus. Na kakih tridesetih straneh opisuje ta novela notranje življenje nedoraslega fantiča, ki se pri rojstvu mlajšega brata znajde pred razburljivo in mučno skrivnostjo spolnosti in rojstva. Muke in zmede mlade duše so podane sicer za spoznanje preveč preprosto, a vendar z lepo psihološko prepričevalnostjo in s pomembnim obvladanjem vnanjega, opazovanega materiala. V tej noveli tudi prvič zelo odločno prevlada v zasnovi mučni in malodane okrutni Velikonjev pesimizem, ki je značilen za vse njegove uspele stvari. V prejšnjih novelicah se je še boril zoper to razpoloženje in si je pomagal ali z nasilnimi ali z literarno-romantičnimi sredstvi, ki so jemala njegovemu pisanju pristnost in osebno noto. Ostanek takega optimističnega romantizma, a že zelo slaboten ostanek, je v pričujoči stvari blagodejna in nekam prezrela ljubezen sosedove Lenčke do malega junaka dogodkov. Toda navzlic temu si tu pisatelj svoje osnovno čustvo vendarle že prizna in prične po njem oblikovati usode. To daje tej še začetniški noveli neko resnobno iskrenost in vrednost. Naslov in osrednji opis dečkovega duševnega stanja, po katerem je naslov povzet, sta literarna.

Boj med osebnim razpoloženjem, ki ni radostno in ki se odeva v neko strogo in dosledno stvarnost, in nekoliko romantično dobrohotnostjo je najbolj očiten v noveli „*Na morju*“ (1915). Romantična zgodba Žinove ljubezni in njegovega nekoliko fantastičnega pogina živahno in bujno prepleta trezno in skopo osrednjo povest, skoraj bi rekel: Velikonji tako ljubo in važno povest o brutalnem, žalostnem in še nedozorelem spoznanju erotike, ki ga tu doživi med mornarji živeča kapitanova šestnajstletna edinka. Vsa romantika z njenimi velikimi, burnimi in slikovitimi čustvi je odrinjena na periferijo, v središču pa se mirno odvija zgodba zatajevane ljubezni, ki se sicer izpove, toda samo zato, da jo v prihodnjem trenutku pridušita malodušnost in jarka sugestija krvavega prizora, ki je obračun za neko drugo ljubezen. Ta dvojnemu romantiki in logične stvarnosti daje noveli poseben čar in Velikonjevemu čustvu močan poudarek. Ni čuda, da mu je v tako srečno zasnovanem konceptu uspelo skoraj vse. Ustvaril je s par potezami več živih osebnosti, dal s sigurnim poznanjem ali s spretno pogodljivostjo prepričevalno iluzijo pomorskega življenja, zadel v dogodkih pravi ritem, ki je lagoden in nebrižen nasproti času, čisto kakor morska vožnja z jadnico, v pripovedi pa dobro mešovino poezije in stvarnosti. Skratka, ustvaril je lepo in krepko novelo, ki je sočen izraz in trdna zgradba.

V prihodnji noveli z naslovom „*Tri gracije*“ (1920), ni več sledu o romantiki. To je do malega sama stvarnost, prepletena z družbeno kritiko. Naslov je dobila novela po epizodi, v kateri se pripoveduje, kako preveže svetohlinska teta nedorasle junakinje kipec treh gracij preko sramežljivih delov telesa s trakom. To je prisiljen in neduhovit domislek, vendar je dokaj značilen za vso družbeno kritiko te povesti, ki je primitivna in neredko groba. To ni ironija, ni sarkazem, marveč pretiran in nekoliko banalen posmeh. Vendar rešuje novelo pristrčno in naivno pripovedovanje junakinje. To je zopet zelo mlado dekle in zopet živi to mlado bitje v trpki muki srca, ki gleda v življenju velike in strašne erotične dogodke, ne da bi jih moglo raz-

umeti, dasi sluti njih usodnost in dasi že samo — ljubi. Motno, zapleteno in mučno dekletovo čuvstvovanje ter premišljanje je Velikonja podal s takim prodirnim instinktom in s tolikšno fineso, da je vsa, često groba masa njegove povesti kakor prežarjena s tem liričnim medijem. In kakor se ti upira pisateljeva kritika, tako te privlači otožni in vrtajoči nemir v duši tega dekleta, ki se tako nič zlega sluteč prebija do svoje — usode.

„Tri gracije“ so v knjigi tretja in zadnja povest, ki se ukvarja s pubertetnim ali predpubertetnim nemirom, kajti zaključna in najboljšežnejša novela te zbirke — „Sirote“ — se povrača zopet k otrokom v pravem pomenu besede in kaže, kako strašno in nečloveško so sirote v našem humanskem in krščanskem veku in svetu izročene tujemu usmiljenju oziroma neusmiljenju. Tudi ta povest je prepletena z družbeno kritiko in zopet je ta element nekoliko grob in preveč samo zabaven. Sicer pa je vaško življenje zajeto z velikim poznanjem in ne kaže pogršak, ki se inteligentu tako lahko primerijo pri opisovanju kmetiškega življa.

Največji nevarnosti za literaturo, ki se dotika tega otroškega poglavja v človeškem življenju, pa sta pretirana in osladna ginljivost in prečrno slikanje doraslega sveta. Velikonja se je izognil obema. Prvi morda bolj nego drugi. Kajti v nekaterih podrobnostih je vendarle natovoril vaški „opoziciji“ pod bivšim županom nekoliko pretežno breme grehov, dasi je vse, kar se zgodi, možno. Prisiljene ginljivosti pa sta ga rešili iskreno vživetje in iznajdljiva ter tvorna domišljija, ki se ni hotela zadovoljiti z nezmernim izčrpavanjem enega samega čuvstva. Tako je zapletel dobro karakterizirane ljudi ob teh štirih otrocih, ki nimajo druge krivde, nego to, da hočejo živeti, v osebne in družbene konflikte, razvil v odnosih do njih celo dramo v čuvstvovanju neplodne žene in njenega moža — župana. Vrhu tega je namestu golega trpljenja pokazal sirotno življenje živo individualizirane družinice malih kot trd in težak boj za obstanek, ki ni brez veličine in junaštva. Celo žalostni zaključek ni samo ginljiv, marveč je navzlic nekoliko literarnemu prebujenju neplodne županje v „duhovno materinstvo“ trpko žalosten. In izmed vseh vrlin te novele je najvažnejše ravno to pisateljevo grenkobno osnovno razpoloženje, ki se je posebno izrazilo v zaključku, in njegova skoraj rafinirana magija, s katero ume vzbujati za svoje junake tako lepo upanje in ga tako resnično in pomembno zopet podreti. Novela, ki se odlikuje po psihološki bistrosti, zlasti v otroških duševnostih, in po živem pripovedovanju, je nekoliko pokvarjena samo s zabavno grotesknoščjo občinskih sej in vsega preglasnega trušča zaradi sirot.

Duh, ki preveva vso to knjigo o otrocih, je nevesel, turoben in zdaj pa zdaj celo mučen. Če bi se vsi pokazani dogodki vršili v pubertetni dobi, bi bilo mogoče to razpoloženje pripisati stvári, pojavu človeškega življenja, ki resnično spada med njegova najtežja poglavja. Toda „Sirote“ in tudi začetne črtice „Birma“, „Stric“ in „Tuji otroci“ govore o čisto drugih stvareh in vendar izpovedujejo na dnu isto razpoloženje. To pomeni morda, da občuti Velikonja v nasprotju s prenekaterim pesnikom otroško dobo kot posebno mučno in bolesto polno, kakršna najbrže večinoma tudi je, — ali pa da živi v njem grenko čuvstvo nasproti življenju sploh. To je morda posledica njegovega mladostnega izkustva, ki ga pa seveda ne poznam. Prav tako pa je lahko tudi naravno razpoloženje vse njegove osebnosti, kar se zdi verjetneje. Tako ali tako, čuvstvo je iskreno in dovolj močno, da lahko daje skrito življenjsko

moč umetniškimi tvorbami, ki jih Velikonja v tej knjigi gradi in pripoveduje z redko nadarjenostjo, z globokim instinktom za mlado srce in z večjo, trdo stvarnostjo, za katere logičnim in hladnim videzom rad skriva svoj iskreni in pozornosti vredni pesimizem. Spričo dobrih, dà, odličnih novel te zbirke, je težko verjeti, da je isti avtor napisal nekaj let kesneje „Višarska polena“, ki jim manjkajo skoraj vse redke odlike starejše Velikonjeve proze. Ali se ni s poljudnim optimizmom tega spisa izneveril svojemu temeljnemu čuvstvu, ki ga tako določno in lepo izpovedujejo velike novele „Otrok“?

Josip Vidmar.

Publikacije Mladinske Matice. Pov. UJU v Ljubljani. Knjige št. 16, 17., 18. in 19. Naročnina z „Našim rodom“ vred Din 22'50. Tisk Učiteljske tiskarne v Ljubljani.

Mladinske knjige, s katerimi se je letos predstavila Mladinska Matica slovenski javnosti — torej ne samo Ljubljančanom, ampak tudi naši kmetijski mladeži —, so delo tiste vrste mladinskih spisov, ki sicer nekaj pripovedujejo in rišejo dogodke iz otroškega življenja, pa so zanimivo čtivo le dotlej, dokler ga otrok prebira, ko pa ga prelista, ga izroči neusmiljeni pozabi. Ali je temu kriv otrok ali knjiga? Umetnina, ki je izvrševalka kulturnega poslanstva za človeštvo, ki se poraja in „ki mu bo korak kaj kmalu stopil na življenjsko pot“, kakor „Kresnice“ lepo povedo v Uvodni besedi, ta umetnina mora „pasti na rodovitna tla“. (Uv. bes. „Kresnic“!)

Ali je mogoče kaj takega izreči za letošnje publikacije Mladinske Matice? Opažam v letošnji izdaji toliko breztendenčnosti, toliko nedostatkov, ki se nerazdružljivo prepletajo z nesmotrenostjo, da se mi zdi potrebno in pravično, izpregovoriti že končno odkrito besedo o teh knjižicah, ki nudijo iz leta v leto naši mladini neprimerno in nesodobno pojmovanje osnovnega življenjskega principa, ki iz leta v leto romajo v zavidljivi nakladi med našo mladino, a niso takšne, kakršne bi morale biti po svojem namenu!

Pa k stvari! Kar po redu, da ne bo vozlov v pregledu!

„Kresnice“ (uredil Josip Ribičič) so zanimive, ker je njih ureditev izvedena dokaj originalno! Njih praktična notranja razdelitev daje obilo svetlobe k pojmovanju tistih, ki jih mladina pozna že iz „Našega roda“. Žal, da ti sotrudniki niso v še večjem številu zastopani! Vzlic vsemu močnemu hotenju, ki ga je pokazal Ribičič pri svoji uredniški misiji, so v tej knjižici prispevki, ki že načelno ne spadajo vanjo. Ne da bi hotel kogarkoli izmed sotrudnikov omalovaževati, moram ugovarjati zoper tak način slepe ureditve. Ribičiču je uspelo pridobiti gradiva raznih mladostnih spominov živečih književnikov, „ki so kdaj s svojo besedo govorili mladini“. S tega vidika je kvaliteta prispevkov pestra. Med najmočnejše in najlepše spada pač Fr. S. Finžgarja črtica „Miklavžev nožič“. Tudi „Ranjeno srce“, ki je prispevek Fr. Bevka, je krepka sličica iz mladostnih dni. Ali pripovedovanje Marije Grošljeve „Moji prvi koraki“ ne bi smelo v Kresnice. Zdi se mi preveč subjektivno in vzbuja prozorno namero „sebe ovekovčiti“... Miran Jarc je poslal spominček „Iz mladih let“, ki ne ogreje, ker ni niti sentimentalen niti humorističen niti — kar je zares škoda! — socialen! Če je Jarc tako silno plodovit pistaelj, še ni nikjer zapisano, da je tudi dober mladinski pisatelj! In kaj je hotel povedati Meško s svojim „Mladostnim navdušenjem“, ne bo uganil noben čitateljček „Kresnic“! Oton Župančič pa je otroški, kakor zna biti samo on.

Potem pa kar po redu sami Primorci.

Mnogo boljše bi bile „Kresnice“, če bi v njih sodelovali naši mlajši mladinski pisatelji, katere mladina že itak pozna iz „Našega roda“ — ker so tako rekoč njegovi glavni sotrudniki. Naši mali ne poznajo „Novega roda“! Poznam nekatere, ki so bili najplodovitejši sotrudniki v poslednjih treh letnikih „Našega roda“, in katere je brezdomno tudi mladina vzljubila bolj od marsikoga, ki zastopan v „Kresnicah“.

Mnogo je dobrega v „Kresnicah“, še več pa slabega! Ni to tako sijajna zlata knjiga, kakršno so nam obetali! Le listajte po nji in čitajte še opombe, ki jih je napisal A. Širok, pa sodite sami! Meni je le žal, da je urednik „Kresnic“ pokazal tako malo kritičnosti!

„*Lukec išče očeta*“ (Fr. Bevk) je nadaljevanje povesti iz lanskega leta (Lukec in njegov škorec). To je potopisna zgodba, katero bo naš mladi rod vselej rad čital. Toda, ali je zares potrebno vlačiti našo deco po Ameriki, če hočemo pisati „potopisne zgodbe“? Ali so res samo „zamorklje“ potopisni predmet, ki ga je vredno obdelovati? Ali bi ne bilo bolje, da Mladinska Matica ponatisne drugo leto Erjavčevo „Iz Ljubljane v Šiško“?

Še največ je vredna knjižica „*Botra z griča*“ (Kristina Hafner). Sicer je bila obdelava snovi že načeta v lanskih „Vrtnaričicah“, toda pisateljica si je znala pomagati s higijenskimi življenjskimi sličicami, zastopa močno socialno usmerjenost, kar je prav in za našo doraščajočo mladino potrebno, tako, da je knjižica zares „mladinska“! Avtorici gre vsa hvala za njen trud. Moti le nekaj stilnih nerodnosti, kar pa sicer delu samemu, ki ima tako široko praktično vrednost kot je „*Botra z griča*“, ne škoduje v izdatnejši meri! To je zares knjiga, ki je vredna, da je izšla, ki je tudi vredna razpisane nagrade Mladinske Matice, kar se ne dá trditi za

Eda Držaja slikanico za naše najmlajše. „*Življenje hudobne kavke Katke*“ je slikanica, kakršna bi ne smela biti. Mladinska Matica je pač pokazala močno hotenje in zanimanje, nuditi našim najmlajšim tudi nekaj. Prav je to. Ali prav ni to, da je izdala Držajevo slikanico, ki ni niti umetnina, niti nima nikakega pomena; ne zabavnega ne praktičnega, ne vzgojnega, še manj poučnega. V bodoče bi bilo bolje, da se konzorcij Mladinske Matice odloči in dá nameravano izdajo slikanic v pregled kakemu upodabljajočemu umetniku. Držaj pa nas dolgočasi s svojim Mihcem (kaj bi bilo, če bi Slovenci ne imeli teh popularnih Mihcev!) in s svojo Katko, ki bi bila vrednejša svojega „hudobnega početja“, če bi jo Držaj krstil za Katro ali Katuzo! Le pogledjte osmo sličico, kako Katka gracijozno stopica po štedilniku, na katerem vre mleko v porcelanasti posodi! Ali ni to laž? V petnajsti sličici je bil Mihec kaznovan. Zakaj? Mar zato, ker je kavka oključevala gospo na obisku? Spet laž! V dvajseti pa se mamica samo kisló drži, ker je Mihec pustil odprt črnilnik, da ga je Katka prevrnila po namiznem prtu! He, to ni prav. Otroci bodo užaljeni! Potem pa poslednja sličica. Kavka stoji pred toaletnim zrcalom. Joj, komaj sem uganil, kaj naj to pomeni. Kmečka deca pa ne bo! Verjemite mi ali ne! Kaj ona ve, kakšno je zrcalo mestne mondene! Tamkaj vidimo čopek za pudranje, kolonjsko vodo, razna črtala in mazala, kar bi kvečjemu razumela le mestna deca, od naročnikov Mladinske Matice pa stavim, kar hočete, da niti en odstotek ne! Slikanica je slaba, zelo slaba. Ni vredna niti razpisane nagrade niti svojega rojstva!

Lojze Zupanc.

Dr. Andrej Gosar: Razprave o družbi in družabnem življenju. Ljubljana. 1932. Jugoslovanska knjigarna. Str. 213.

V prvem delu knjige je avtor zbral nekaj svojih važnejših razprav, ki jih je objavil v letih od 1920. do 1930. v raznih zbornikih in revijah. Vse razprave obravnavajo važne probleme družabnega življenja, ga osvetljujejo od različnih strani in tvorijo glede na avtorjevo smer v pravcu krščanskega socializma neko višjo enoto, v kateri je opažati zelo zanimivo evolucijo in poglobitev problematike socialnega vprašanja, katerega avtor primerja s sfingo ob življenjski poti vsakega naroda, ki ugonobi vsakogar, kdor ji ne vé odgovora. Med razpravami prvega dela je najpomembnejša in najbolj aktualna „Križa moderne demokracije“, v kateri očrtava avtor zgodovinski postanek, uspehe in težave moderne demokracije ter upravičeno poudarja, da ne gre za krizo demokratične ideje kot take, ki bo tudi v bodoče morala veljati kot osnova vsakega družabnega razvoja in resničnega napredka, temveč da je treba to idejo le prilagoditi spremenjenim družabnim razmeram. V tem smislu skuša avtor povsem pravilno poglobiti idejo moderne demokracije v pravcu obče in vsestranske samouprave, v kateri bodo imeli posebno važno vlogo gospodarski in socialno-politični vidiki.

Drugi del knjige vsebuje uvod v sociologijo, v katerem podaja pisec v velikih obrisih sintetično sliko družabnih pojavov. Na tej socialni fenomenologiji gradi avtor svoj nauk o klasifikaciji družabnih ved. Glede na vsestransko prepletenost in zverženost socialnih fenomenov spada nauk o klasifikaciji družabnih ved gotovo ne le med najvažnejše, temveč tudi med najtežavnejše probleme sociologije. Zaradi tega je samo po sebi umljivo, da ne more noben sistem klasifikacije biti popoln in ustanovljen za večne čase. Kolikor pa moremo presoditi, je avtor v polni meri dosegel svoj namen, da pregledno razvrsti najrazličnejše pojave družabnega življenja in s tem ustvari teorične pogoje za nadaljnja sistematska raziskavanja.

Boris Furlan.

PREGLEDI

Aus slovenischen Dichtungen. Deutsche Übersetzung: Dr. Rudolf Andrejka. Ljubljana. Selbstverlag. 1932.

V tej lepi knjigi nam je prevajalec predložil izbero iz svojega trudoljubnega dela, ki ga je leta in leta opravljal z enako vnemo kakor ljubeznijo. Temu svojemu delcu je dal prikupno zunanjo obliko pač z namenom, naj bi tudi s te strani kolikor se dá ugodno učinkovalo v zunanjem svetu, ki razume nemščino. Očitno ni bil njegov namen, da poda antologijo slovenskega pesništva v nemških prevodih; izbera je bolj slučajna, kar je v takem primeru opravičljivo in lahko umljivo. Prevodom iz Prešerna, Aškercia, Gregorčiča, Maistra, Medvedca, Opeke, Župančiča, Ketteja in Gradnika so na koncu knjige dodani

kratki življenjepisni podatki in literarne označbe.

Prevajati iz jezika v jezik — meriti dvoje tako izrazitih „inkomenzurabilitet“! — je težka reč, prevajati verze dvakrat težka. Posebno, če gre za dvoje jezikov s tako različnim literarnim licem, kakor sta nemščina in slovenščina. Pri prevajanju verzov se prevajalec težko ogne nevarnosti, ki neprestano preži za njegovim vratom; če ne dobi prave distance do svojega dela, ki ga naredi kritičnega, mu podzavestno v njegovem prevodu zveni ves očarljivi zvok originala, ki je njemu znan in domač, tujcu pa ne. Iz tega pride usodna samoprevara, ki naredi prevajalca prehitro zadovoljnega z lastnim delom, tujcu pa dá namesto dišeče cvetke samo

rožo iz papirja. Pred tem ga obvaruje samo tenak sluh za vse odtenke jezika, v katerega prevaja.

Nemščina, v katero so prevedene te slovenske pesmi, ni jezik današnje nemške lirike, ampak jezik lirike šolskih knjig in vsakdanjih popevk. S takim instrumentom pa je bilo težko opraviti kaj uspešnega, saj je med obema jezikoma distance dobrih petdeset let. Kakor če bi Slovenec Dehmela prevajal v jezik Razlaga ali Tomana! Tako so nastali prevodi, v katerih je preprostost — in v tem je ravno veličina umetnosti — lirične dikcije izprevržena v votel patos in nepotreben bombast. Nekaj primerov: „Kak teko iz njih solzice, ki ljubezen jih rodi“ prevede „Wie aus ihnen immer reicher Tränen meine Liebe wirbt“, „Te in take ve nosite tožbe, strune, tje do nje“ pa „Traget, Saiten, diese bleichen Klageweisen zu ihr hin“ (str. 5.). Prešeren divja okrog „brez miru“, Andrejka pa „mit wildem Sinn“, Aškerčevemu „Brodniku“ zagrozi „wenn nicht, — fliegt dein Kopf dir in Fetzen“ in na koncu:

„Hund, Teufel!“ noch gelts durch die Luft,
aus der Save schaurigen Gruft;
es schweigt die Flut im Gesteine.

Pri Gregorčiču „lepše nam ta zvezda zala nego vse svetila je“, kar je Andrejki vse premalo: „aus den lichten Himmelsweiten strahlt er uns in hehrster Pracht“ (str. 12.). (Da misli Gregorčič s to zvezdo „zlato zvezdo srečnih dni“, je Andrejka prav tako malo opazil, kakor svoje dni Janko Pajk!) — Ali primer iz Maistrovega „Rožmarina“:

Im Fenster sich das Mädchen neigt,
bricht ab ein junges Reis
und steckt es ihrem Jungen an
wohl unter Tränen heiss:
Nimm's Rosmarinchen, liebster Bub!
ich hab' dich ja so lieb (25).

Pri Župančiču „daleč pot je prek poljan“, v prevodu „weit ist noch der Weg im Hag (29), so vrstice „z rožami postla-

ne“, v prevodu „drauf sich Rosen breiten“ (31), „jata vran“ je postala celo „ein Krähenschlag“ (!? — 38). Vidi se, da se prevajalec nekako trudi, da bi predlogo naredil bolj „poetično“, doseže pa prav nasprotno: prevod zveni vsled tega v ušesih človeka, ki ima sluh za nemški pesniški jezik, samo napetolično, bombastično, trivialno. Značilno je, da ni med prevodi nobenega iz — Murna, jasno pa tudi, da si Andrejka ni dovolj ogledal, kako pri Nemcih samih prevajajo, n. pr. St. Zweig Verhaerna!

Motijo pa tudi druge reči. „Saiten“ in „Leiden“ (5) se danes v nemščini prav tako malo rima, kakor „Strausse“ in „Zuhause“ (16), „Grossvater“ (22, 27) je danes v nemščini prav tako slab daktil, kakor je bil v 18. stoletju „Kirchturmknopf“. Ali prevajalec ne pozna nemške besede „der Ahn“, ki bi se tukaj prav lepo čula? — „Wenn sie kein Erbarmen fände“ je napačno za „ak se ne usmili kmalu“, „Rože je na vrtu plela“ prevede „Rosen wand sie sich im Garten“ (16), „frei ruft dein Geist durch den himmlischen Rund“ je menda tiskovna napaka (41).

Fatalno je, da taki madeži motijo užitek res uspešnih partij, fatalno zato, ker je človek pač tako ustrojen, da sodi kvaliteto literarnega dela najprej po tem, kar ga na njem moti. Bojazen, da bo literarno izobražen Nемец ob teh prevodih dobil neugodno mnenje o vrednosti slovenske poezije, je tem bolj opravičljiva, če bo tak Nемец v opazkah naletel na opombo, da so pesmi kakega poeta „ausgezeichnet durch weiche Klangfülle“, kar bo na podlagi prevodov s težavo verjel. Bati se je obenem, da bo tudi ta knjiga prevodov na novo potrdila nemške založnike v njihovi bojazni pred prevodi iz slovenskega slovstva! Kakor je žalostno, res je vendarle: države si dobro ogledajo moč, ki jih pošljejo v inozemstvo kot svoje zastopnike, samo literature nimajo nobenega sredstva, da bi onemogočile zastopstvo ljudem, ki to nimajo mnogo več kvalifikacije, ko — dobro voljo. J. A. G.